

Розділ 5

ЧИННИК СЗБП У КОНТЕКСТІ РОЗРОБКИ КОНЦЕПЦІЇ ПРІОРИТЕТНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ НАПРЯМКІВ ЄС (Романова Ольга)

Концепція «європейської ідентичності» у сфері зовнішньої політики й політики безпеки посіла особливе місце, як у рамках європейського інтеграційного процесу, так і у всій системі міжнародних відносин. Становлення ЄС як світового економічного центру вимагало відповідного посилення і його політичної ролі на міжнародній арені, зокрема й у сфері гарантування безпеки в Європі. Периферія ЄС разом з цим виділилася як пріоритетний регіон застосування Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП), основна мета якої полягала в підтримці з країнами-сусідами ЄС відносин, спрямованих на досягнення стабільності та правопорядку.

5.1. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЗБП У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ КРАЇН ЄС

Завершення «холодної війни», перехід від конфронтації до співробітництва, процеси глобалізації економіки та політики країн Західної Європи — фактори, що призвели до повної зміни стратегії європейської системи безпеки та відкрили перед західноєвропейськими державами можливість реалізації їхнього інтеграційного потенціалу в рамках ЄС/ЗЄС у формуванні власного європейського «виміру» у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони.

Першим кроком в оформленні нормативно-правової бази європейського процесу інтеграції у військово-політичній сфері став Договір про Європейський Союз (лютий 1992 року), що трансформував ЄПС у систему Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП). Маастрихтський договір розвинув і конкретизував ідеї Єдиного Європейського Акта у сфері зовнішньополітичного будівництва ЄС, поширив СЗБП на «всі сфери зовнішньої політики та політики без-

пеки Союзу» (ст. J. 1.1), включаючи питання «формування зрештою спільної оборонної політики, що могла б бути перетворена в спільну оборону» (ст. J. 4.1). Разом з тим, він не передбачав створення будь-якої спільної наддержавної інстанції, як у випадку з Європейським Співтовариством, тому що багато держав-членів ЄС розглядали зовнішню політику як ключове відображення аспекту національного суверенітету, функції зовнішньої й оборонної політики посідали останнє місце в спектрі тих національних прерогатив, котрі вони готові були делегувати на між- і наднаціональний рівень. Внаслідок цього СЗБП успадкувала від ЄПС міждержавний характер співробітництва, що було виведено за межі компетенцій наднаціональних органів ЄС. Положення статей J7–J9 Договору докладно визначали компетенції органів Європейського Союзу у сфері формування й здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Європейська Рада повинна була визначати основні напрямки й принципи СЗБП, а Рада ЄС приймати рішення щодо їхньої реалізації (ст. J8). Комісія ЄС, що володіла правом ініціативи, виконувала лише асоційовану роль у межах СЗБП (ст. J9). Європейський парламент наділявся повноваженнями на рівні консультативного органу (ст. J7). Основні рішення в рамках системи Спільної зовнішньої та безпекової політики, як і в ЄПС, повинні були прийматися одностайно. Проте, на відміну від Європейського політичного співробітництва, СЗБП ЄС припускала не тільки обмін інформацією та взаємні консультації, а також вироблення на міжурядовій основі спільної позиції Європейського Союзу та здійснення спільних дій, що зобов'язують держави ЄС як у тому, що стосується позицій, яких вони дотримуються, так і при здійсненні ними діяльності (ст. J3). Країни ЄС повинні були забезпечити відповідність своїх національних політик цим положенням і зобов'язані були координувати свою діяльність у міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях, підтримуючи там спільні позиції з тих чи інших питань (ст. J2). Визначення спільних позицій і прийняття рішень про те, які проблеми у сфері зовнішньої політики та політики безпеки становлять предмет спільних дій, було надано Раді Міністрів ЄС. Умови і принципи застосування спільних дій були схвалені Європейською Радою в Лісабоні (червень 1992 року) і в Брюсселі (жовтень 1993 року), вони включали географічну близькість регіону, існування спільних інтересів країн ЄС у регіоні чи країні та загрозу інтересам Союзу в сфері безпеки. Спільні дії, згідно з Единбурзькою декларацією (грудень 1992

року), передбачалися в чотирьох сферах безпеки: процес СБСЕ, роззброєння і контроль над озброєннями в Європі, нерозповсюдження ядерної зброї та зброї масового ураження й економічні аспекти безпеки. На відміну від спільних позицій, що мали лише координувати зовнішньополітичну діяльність окремих держав ЄС, спільні дії були обов'язковими для всіх країн-членів Європейського Союзу і відмова від участі в них була можлива лише в особливих випадках. Разом з тим сфера застосування Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС залишалася в цей період досить обмеженою. Вона включала: спостереження за виборами в Південній Африці; дипломатичну участь ЄС у досягненні важливих міжнародних домовленостей з безпеки (Пакти стабільності, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, Конвенція з протипіхотних мін); контроль за експортом товарів подвійного призначення, гуманітарна допомога (Боснія 1994 року) (European Parliament, White Paper, 1996, p. 243).

Як відзначили в цьому контексті західні дослідники С. Білд, Д. Дайнан і Ж. Петерсон, «відсутність відповідних політичних інструментів для проведення спільних дій» (Bildt, 1997, p. 215) і «збереження принципу консенсусу, успадкованого від ЄПС» (Dinan, 1999, с. 517) сприяли тому, що ЄС у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики «обмежився дипломатичними жестами й економічними акціями» (Peterson, 1998, p. 249).

Договір про Європейський Союз також торкнувся ще один чутливий атрибут суверенітету держав-членів ЄС — їхню оборонну політику. Відсутність власних військово-політичних механізмів спонукала ЄС використовувати потенціал ЗЄС, що, як було визначено в Маастрихтському договорі, став складовою частиною розвитку Союзу (ст. J.4.2). Як оперативний орган Західноєвропейський союз повинен був готувати рішення і здійснювати акції, що стосувалися б оборони Європейського Союзу. Рішення про адміністративні заходи для здійснення цих завдань за домовленістю з органами ЗЄС повинна була б приймати Рада ЄС методом систематичного співробітництва членів Європейського Союзу, визначеного у ст. J2.

Внаслідок того, що ЗЄС як на правовій основі, так і за критеріями компетентності, організованості та членства становив собою міжнародну організацію, незалежну від Європейського Союзу, виникло запитання про ступінь відповідальності ЗЄС за здійснення СПБО. У Декларації до Маастрихтського договору (грудень 1991 року) Західноєвропейський союз ідентифікував себе як оборонний компо-

нент ЄС і як засіб для посилення європейської опори Атлантичного Альянсу. У підсумку в ЗЄС з'явилася політична основа для підвищення своєї оперативної ролі, що визначила два основних напрямки його діяльності: створення власних військових структур і розширення складу шляхом уведення нових політичних форм співробітництва з іншими європейськими державами. Оскільки Західноєвропейський союз не мав юридичних основ для створення збройних сил під своїм командуванням, у 1992 році європейськими країнами була прийнята концепція «Сил, підзвітних ЗЄС» (СПЗЄС), відповідно до якої він міг би використовувати у своїх операціях такі багатонаціональні формування, як Єврокорпус (Німеччина, Франція, Бельгія, Люксембург, Іспанія); Центральна дивізія (Німеччина, Великобританія, Голландія, Бельгія); амфібійна бригада (Великобританія, Голландія) і угруповання в рамках Єврофора й Євромарфора (Італія, Іспанія, Португалія). У зв'язку з тим, що утворення й існування військових структур ЗЄС було б неможливим без систем стратегічного й оперативного планування, поява таких підрозділів, як Плановий осередок, Ситуаційний центр, Розвідувальний відділ, Військовий комітет, Робоча група з питань стратегічної мобільності і Військовий штаб поклав початок якісним змінам у його структурах планування й командування.

Процес розширення складу Західноєвропейського союзу почався із січня 1995 р., коли до семи постійних членів — Німеччини, Франції, Великобританії, Італії, Бельгії, Нідерландам і Люксембургові примкнули Греція, Португалія й Іспанія. Оскільки ЗЄС виконував подвійну функцію: як «європейської опори» НАТО і «самостійного оборонного компонента» ЄС, то невизначеним залишався статус країн, що, були членами ЄС чи НАТО і не входили в його склад. Після прийняття Киршберзької декларації був визначений статус асоційованого членства й асоційованого партнерства, а також був уведений статус країни-спостерігача. Внаслідок чого, країни — члени НАТО, що не входили до складу ЄС, стали асоційованими членами ЗЄС; країни, що не були членами НАТО і ЄС — асоційованими партнерами, а країни — члени НАТО і ЄС одержали статус спостерігачів. Таким чином, відбувся перехід на нові форми співробітництва, що включають гнучку, але досить запутану систему членства, котра, хоча й не призвела до будь-яких змін модифікованого Брюссельського договору, тому що право блокувати ухвалення рішення залишилося тільки в постійних членів, у майбутньому стала однією з перешкод на шляху повного злиття ЗЄС і ЄС.

Імовірність поширення СЗБП на «всі сфери зовнішньої політики та політики безпеки союзу» (ст. J.1.1), включаючи питання «формування, у кінцевому рахунку, спільної оборонної політики, що могла б бути перетворена згодом у спільну оборону» (J.4.1), дозволила включити військово-політичну інтеграцію в рамках ЗЄС у контекст розвитку Європейського Союзу. Це, у свою чергу, призвело до певної роздвоєності процесу європейської інтеграції в сфері безпеки, до його розвитку в двох інституціональних площинах: ЄС, з одного боку, і Західноєвропейського Союзу, з іншого. Для подальшого зміцнення «європейської ідентичності» у сфері безпеки необхідно було забезпечити більшу синхронізацію інституціональних структур і ресурсів обох союзів, установивши тісні ділові контакти ЗЄС з органами Європейського Союзу, які б існували для: узгодження зустрічей у рамках Європейського Союзу; установлення тісного співробітництва між Радою ЄС і Генеральним секретаріатом ЗЄС, з одного боку, і Радою Західноєвропейського союзу й Генеральним секретаріатом Ради ЄС, з іншої боку; узгодження та визначення послідовності і тривалості періоду головування в обох організаціях; підготовки відповідних методів, що забезпечували б порядок повідомлення Комісії Європейських співтовариств про діяльність ЗЄС і які б у разі необхідності включали б консультативну роль КЄС; зміцнення тіснішого співробітництва між Зборами ЗЄС і Європарламентом.

Так як механізм взаємодії ЄС і ЗЄС «з метою розробки й здійснення рішень і дій Союзу, що мають оборонне значення» (ст. J.4.2) не був конкретизований, до підписання Амстердамського договору ЄС так і не скористався правом звертатися до ЗЄС.

Таким чином, вважали західноєвропейські дослідники Л. П'юг і М. Сміт, незважаючи на те, що Маастрихтський договір документально включив спільну оборону в концепцію європейської безпеки, СЗБП як і раніше залишалася відносно відсталим напрямком інтеграції (Puig, 1998, p. 8). Неточність відповідних формулювань, відсутність чітких часових меж, процедурних норм і санкцій у Договорі про Європейський Союз (Smith, 1997, p. 89) призвели до того, що Спільна зовнішня політика та безпекова політика ЄС, по суті, була фрагментарною, недостатньо ефективною і не поширювалася на оборонні питання. Маастрихтські угоди чітко розділили поняття «безпека» та «оборона» (ст. J4). «Політика безпеки» стала складовою частиною СЗБП, але лише першим кроком до «спільної оборони», можливої тільки після формування на базі Західноєвропейського союзу нових

військово-політичних органів ЄС. Іншими словами, Маастрихтський договір став початком, котрий, щоб стати вагомим в історії створення зовнішньополітичного та військово-політичного виміру ЄС, мав продовжуватися. Таким продовженням став укладений у 1997 році в Амстердамі новий договір, що розвинув положення Договору про Європейський Союз 1992 року.

Після підписання Амстердамського договору (жовтень, 1997 рік) відбувся перехід інтеграційної стратегії в сфері безпеки й оборони на якісно новий рівень розвитку нормативно-правових відносин. У процесі його підготовки головне стратегічне зовнішньополітичне завдання було сформульовано, як здатність виступати «єдиним фронтом» (Treaty of Amsterdam, 1997). У цьому контексті були внесені зміни в основну статтю «Положення про спільну зовнішню та безпекову політику». Тепер основними завданнями цієї політики проголошувалися: захист спільних цінностей, основних інтересів, незалежність і цілісність Союзу відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй; зміцнення безпеки Союзу всіма способами; збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, також як і принципів Гельсінського підсумкового акту та завдань Паризької хартії, включаючи зовнішні кордони; сприяння міжнародному співробітництву; розвиток і консолідація демократії та законності, повага прав людини й основних свобод.

У цілому спостерігалось значне підвищення ролі Європейського Союзу в сфері безпеки. У будь-якому випадку, якщо в Маастрихтському договорі Спільна зовнішня та безпекова політика визначалася сферою загальної компетенції Європейського Союзу та країн-членів ЄС, у новому формулюванні положень із СЗБП в Амстердамському договорі було зафіксовано, що лише Європейський Союз визначає й здійснює Спільну зовнішню та безпекову політику.

З підписанням цього Договору також був значно посилений інституціональний механізм системи СЗБП. Поряд зі «спільними діями» і «спільними позиціями» Амстердамським договором був заснований інститут «спільних стратегій ЄС» у сферах, що становили спільний інтерес для членів Євросоюзу (Treaty of Amsterdam, 1997). Новий інструмент спільної зовнішньої та безпекової політики повинен був допомогти ЄС об'єднати основні принципи формування СЗБП із конкретними аспектами політики (Spencer, 2001, p. 38). Важливим елементом розвитку зовнішньополітичного співробітництва

стало удосконалення процедури прийняття рішень (decision-making) у ЄС. Рішення, засновані на «спільній стратегії», тепер повинні були прийматися кваліфікованою більшістю, що включала голоси не менше десяти держав-членів ЄС (Peterson, 1999, p. 230). У зв'язку з тим, що не всі члени ЄС погодилися з уведенням голосування кваліфікованою більшістю як основи механізму прийняття рішень в СЗБП, була розроблена, за словами західного дослідника Дж. Ропера, більш «гнучка» процедура голосування (Roper, 1997). Принцип одностайності в цій сфері зберігався, але утримання при голосуванні вже не розглядалося як підстава для неприйняття рішень. Країни-члени ЄС тепер могли при бажанні, не беручи участь у голосуванні, не використовувати право «вето» і сприяти ухваленню рішення. Як відзначали західні вчені Дж. Петерсон і Е. Бомберг, так звана «позитивна неучасть» призвела до фактичного формування «коаліції держав», зацікавлених у прийнятті й втіленні рішення, навіть тоді, коли питання не становило інтересу для всіх членів ЄС (Peterson, 1999, p. 230). Країни, що утрималися від голосування, не зобов'язані були виконувати рішення, але повинні були визнати, що воно проголошувалося від імені Європейського Союзу, що, у свою чергу, фактично сприяло створенню двох рівнів участі в СЗБП.

Для поліпшення координації й представництва системи СЗБП, шляхом її «персоніфікації» (Hill, 1998, p. 68), була введена посада Високого представника СЗБП Генерального секретаря Ради ЄС. Під його керівництвом був заснований спеціальний Орган раннього оповіщення й політичного планування (ОРОПП), у завдання якого входили: оцінка національних інтересів і пріоритетів зовнішньої політики й політики безпеки з їхнім «наступним незалежним аналізом» (Wiberg, 1996, p. 112) і попередження заздалегідь про події й ситуації, які могли мати значні наслідки для зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу, серед них і «потенційні політичні кризи» (Kintis, 1997, p. 122).

В Амстердамському договорі також була чіткіше сформульована оборонна проблематика. Європейська Рада наділялася повноваженнями «визначати принципи і основні напрямки спільної зовнішньої та безпекової політики, зокрема з питань, що мають оборонне значення» (ст. 14), а процедури, що встановлювалися ст. 13 Маастрихтського договору («спільна позиція», «спільні дії»), стали поширюватися й на оборонні питання. У цьому Договорі вперше передбачалося «можливість інтеграції ЗЄС у ЄС, якщо Європейська Рада внесе

таке рішення» (ст. 17.1) «без скликання нової урядової конференції» (ст. 17). А у випадку одногосного прийняття Рада повинна була забезпечити передачу такого рішення в національні парламенти для ратифікації. Таким чином, перспектива створення системи спільної оборони, шляхом поступової інтеграції ЗЄС у ЄС, стала більш реальною. Для цього Раді необхідно було розробити детальний план заходів для кожної стадії поетапної інтеграції, що припускав розвиток ЄС і ЗЄС за рахунок механізмів взаємних консультацій — спільних сесій органів обох Союзів, гармонізації їхнього головування, адміністративної практики і правил, тісної координаційної роботи генерального секретаріату ЄС з відповідними структурами Західноєвропейського союзу. Як перший крок пропонувалося призначити Генерального секретаря ЄС / Вищого представника з СЗБП генеральним секретарем ЗЄС, а для подальшої гармонізації співробітництва ЄС і ЗЄС сумістити головування, здійснюване їх країнами-членами по черзі, терміном на півроку.

На сесії Ради міністрів закордонних справ ЄС у Римі (25 березня 1997 року) Францією, Німеччиною, Італією, Іспанією, Бельгією і Люксембургом був поданий спільний документ, так званий «Проект шести», що передбачав інтеграцію ЗЄС у ЄС у три етапи. На першому етапі передбачалася гармонізація структур і механізмів обох союзів при збереженні інституціональної незалежності ЗЄС. На другому етапі на ЗЄС покладалася відповідальність за виконання антикризових заходів, але функції прийняття рішень передавалися Раді ЄС. Секретаріат ЗЄС повинен був приєднатися до Секретаріату Ради ЄС. Європейський Союз наділявся правом безпосередньо використовувати такі органи ЗЄС як Центр оборонного планування, Ситуаційний і Супутниковий центри. На третьому етапі передбачалася повна інтеграція ЗЄС у ЄС із включенням 5 статті Брюссельського договору про взаємні військові гарантії в Амстердамський договір, при цьому за кожною державою закріплювалося право не приєднуватися до механізму взаємних гарантій.

Однак, незважаючи на порівняно «гнучкий» характер «Проекту», не всі країни-члени ЄС/ЗЄС підтримали ідею прискореної інтеграції союзів. Великобританія, дотримуючись атлантичної лінії виступила опонентом євроцентристському проекту з двох причин: по-перше, на її думку, ЄС не мав ні практичного досвіду для самостійного проведення воєнних операцій, ні компетентних фахівців у цій галузі, готових узяти на себе відповідальність здійснювати керівництво оборон-

ною діяльністю ЗЄС; по-друге, після залучення в ЄС «нейтральних» держав — Швеції, Австрії та Фінляндії, які не були членами Західноєвропейського Союзу, виникла проблема несумісності членства. Внаслідок цього, без визначення механізму взаємодії всіх учасників інтеграційного процесу, повне злиття ЄС і ЗЄС на цьому етапі вважалося неможливим. Швеція і Фінляндія прийняли позицію Великобританії. Вони припускали, що Європейський Союз здатний керувати діяльністю ЗЄС в сфері оборони, що включала тільки невоєнні операції. У результаті довгих дебатів «Проект» про поетапну інтеграцію ЗЄС у ЄС був прийнятий із застереженням про їх «можливу» інтеграцію.

Істотним кроком у розвитку Спільної політики безпеки та оборони стало включення в текст Амстердамського договору «петерберзьких завдань», визначених на Раді ЗЄС (19 червня 1992 року) як співробітництво в гуманітарній сфері й у запобіганні надзвичайних ситуацій, застосування збройних сил у керуванні кризами й миротворчі операції. У цьому Договорі також підтверджувалося, що ЗЄС став невід'ємною частиною розвитку Європейського Союзу, і забезпечував потреби ЄС в оборонній сфері відповідно до петерберзьких завдань і попередніх домовленостей між двома організаціями. Внаслідок цього ЗЄС повинен був підтримувати ЄС у реалізації оборонної складової СЗПБ. Але, оскільки Західноєвропейський союз залишився в інституціональному плані автономною від Європейського Союзу організацією, він повинен був розробляти власні рішення щодо співробітництва з ЄС у сфері безпеки. Після прийняття в рамках Західноєвропейського союзу рішення про співробітництво, відповідно до Амстердамського договору, військово-політичні структури ЗЄС надходили в повне розпорядження Європейського Союзу. У цих умовах ЗЄС повинен був діяти згідно з принципами і напрямками, якими керується Європейська Рада.

Таким чином, з одного боку, Амстердамський договір створив правову базу для формування спільної оборонної політики й інституціоналізував механізми зв'язку ЄС-ЗЄС з перспективою їх «можливої» інтеграції. З іншого боку, у цьому Договорі як і раніше не були визначені тимчасові межі й орієнтири інтеграції ЄС/ЗЄС і не був усунутий так званий інституціональний «дуалізм» у сфері європейської безпеки. Це, у свою чергу, призвело до обмеження компетенції ЄС і до зниження оперативності й ініціативності ЗЄС у такій сфері. Так як, відповідно до Договору, в обов'язки ЗЄС входили тільки розробка і втілення рішень ЄС, що мають оборонне значення, у той час як про-

ведення спільної зовнішньої та безпекової політики було компетенцією Європейського Союзу. У цих умовах відбулося фактичне блокування подальшого розвитку європейської оборонної ідентичності й співробітництва в оборонній сфері в рамках ЄС. Тому, для подальшого розвитку інтеграційного процесу в сфері безпеки та оборони необхідним було продовження дебатів «про інституціональне майбутнє ЗЄС» і про перспективи його остаточного злиття з ЄС. Внаслідок цього саме розблокування британської опозиції повної інтеграції союзів стало «основним завданням її континентальних партнерів» у пост-амстердамський період (Biscop, 1999, р. 258). З цих позицій варто було розглядати події, що визначили підготовку і реалізацію положень Амстердамського договору після його ратифікації. Однією з таких подій стала зміна позиції Великобританії щодо перспектив формування СЗБП ЄС. Подальший прогрес у формуванні Спільної політики безпеки та оборони ЄС став можливий лише після приходу до влади у Великобританії лейбористського уряду, що займав у питаннях європейського оборонного співробітництва більш прагматичну та конструктивну позицію. Так як лейбористи прагнули відігравати провідну роль у європейському будівництві, для них необхідною стала активна участь у реконструкції другої опори (СЗБП) європейської інтеграції. Роль єдиного послідовного прихильника атлантичної позиції не була конструктивною в умовах посилення федералістських тенденцій у ЄС. На неофіційній зустрічі ЄС на вищому рівні в Портчехі (жовтень 1998 року) Т. Блер заявив, що він підтримує формування самостійних європейських інструментів оборони, котрі дозволили б членам ЄС здійснювати спільні воєнні операції (Blair, 2001). Разом з цим не припускалася навіть можливість створення європейської армії, також як і надання Європейській Комісії повноважень у формуванні СЗБП і СПБО. Для подальшого просування в сфері формування «військового виміру» ЄС був необхідний компроміс, що було знайдено у спільній франко-британській декларації, прийнятій в Сен-Мало (грудень 1998 року). У зазначеній заяві, відомій як «Заява Сен-Мало» Франція та Великобританія висловилися за реалізацію положень Амстердамського договору, зокрема про надання ЄС реальних компетенцій в області безпеки та оборони та права використовувати в рамках НАТО необхідні для цього військові формування з метою автономних дій у випадку міжнародних конфліктів. Цією заявою були створені передумови для розвитку самостійних військово-політичних інструментів Європейського Союзу, що повинні були

в майбутньому підвищити рівень його зобов'язань у сфері безпеки. Відкривався новий етап інституціонально-правового формування Спільної європейської політики безпеки та оборони (СПБО), що посіла усередині другої опори «специфічне місце». У зв'язку з цим, з 1999 року в офіційних документах Європейського Союзу став уживатися термін «європейська політика в сфері безпеки та оборони». Обговорювалося навіть питання про виділення її в окрему опору, але рішення прийнято не було.

Другою подією, що зіграла визначальну роль у реалізації Амстердамського договору в частині, що стосується СЗБП/СПБО, стала косовська криза. Як писав директор Групи досліджень і інформації про мир і безпеку (Брюссель) Бернар Адам, «війна в Косово ще раз показала слабкість європейців, що через вісім років після прийняття Маастрихтського договору, котрий заснував «спільну зовнішню та безпекову політику», так і не змогли привести її в дію...» (Adam, 1999, p. 178). Нездатність ЄС самостійно вплинути на події в колишній Югославії ще раз продемонстрували необхідність будівництва власних діючих оборонних структур. На саміті Європейського Союзу в Кельні (червень 1999 року) був прийнятий ряд пропозицій, спрямованих на активізацію здатності ЄС до проведення автономних операцій в умовах криз. Західноєвропейські країни знову повернулися до обговорення проблеми інтеграції Західноєвропейського союзу в ЄС. Великобританія запропонувала три можливих варіанти реформування ЗЄС: збереження ЗЄС як незалежної структури, повна інтеграція ЗЄС у структуру Європейського Союзу чи злиття політичних елементів ЗЄС і ЄС, а військових структур ЗЄС з НАТО. Однак, Західноєвропейський союз за статутом не міг об'єднати всі країни Європейського Союзу, тому що в ЄС у дев'яності роки увійшли Швеція, Австрія і Фінляндія, що традиційно проводили політику нейтралітету, а повне членство в ЗЄС передбачало також обов'язкове членство в НАТО. Тому на Кельнському саміті були прийняті рішення, що передбачали перспективу поступової передачі функцій Західноєвропейського союзу ЄС, при збереженні дії статуту ЗЄС, але з ліквідацією його інститутів. Таким чином, мова не йшла про просте злиття двох організацій. Європейський Союз не був зобов'язаний включати існуючі органи й стратегії ЗЄС, а повинен був створювати нові, і не обов'язково за брюссельською моделлю (Bailes, 1999, p. 63). Контроль за інтегрованими в СЗБП функціями ЗЄС покладался на Раду ЄС, тобто ні Єврокомісія, ні Європарламент не отримували додаткових повноважень.

На саміті міністрів закордонних справ країн-членів Західноєвропейського Союзу в Марселі (листопад 2000 року) було прийнято остаточне рішення про передачу більшості повноважень і оперативного потенціалу ЗЄС Європейському Союзу. Прийнята Радою ЗЄС Марсельська декларація передбачала фактичне припинення діяльності Союзу як оперативної організації, що означало, зокрема завершення діяльності Військового штабу ЗЄС, істотне скорочення штату Секретаріату ЗЄС, переведення в організаційну структуру ЄС супутникового центра ЗЄС у Торрехоні й Інституту з вивчення проблем безпеки в Парижі. Західноєвропейський союз був збережений тільки як інститут, компетенції якого зводилися до забезпечення статей V і IX Брюссельського договору. Ці статті передбачали відповідно взаємні гарантії країн-учасниць у випадку агресії і щорічну доповідь Ради ЄС в Парламентській асамблеї ЗЄС, що складалася з депутатів Європарламенту від держав-членів ЗЄС, зі штаб-квартирою в Парижі. Оскільки Асамблея, відповідно до статуту ЗЄС, могла бути розпущена тільки за власним бажанням, вона залишилася єдиним інститутом ЗЄС, що виявився поза межами компетенцій рішень Кельнського саміту. Оскільки депутати Асамблеї відмовилися «само-розпускатися», на позачерговій сесії ЗЄС у Лісабоні (березень, 2000 рік) було вирішено перейменувати цей парламентський орган в Асамблею європейської безпеки та оборони (АЄБО) для забезпечення парламентського контролю за розвитком СЗБП/СПБО. Процес завершення діяльності Західноєвропейського союзу як організації отримав у дипломатичному лексиконі назву «заморожування ЗЄС» (Bailes, 1999, p. 62).

На саміті Європейської ради в Кельні (червень, 1999 року) також були прийняті основні рішення, що відкривали новий етап практичного просування ЄС/ЗЄС у сфері СЗБП/СПБО. Рада ЄС наділялася повноваженнями прийняття рішень з усього спектру завдань запобігання конфліктів і керування кризами, визначених у Договорі про Європейський Союз. У зв'язку з цим на саміті були схвалені пропозиції з удосконалення інструментів військово-політичного керування, таких як аналіз, планування й засоби для врегулювання регіональних конфліктів на континенті. Передбачалося проведення регулярних зустрічей на рівні міністрів оборони країн-членів ЄС, що повинні були координувати діяльність Європейського Союзу в кризових ситуаціях.

Внаслідок включення «петерсберзьких завдань» ЗЄС в Амстердамський договір, у Європейського Союзу з'явилася необхідність у

створенні спеціальних військових підрозділів для здійснення цих операцій. На засіданні Європейської ради в Гельсінкі (грудень 1999 року) були прийняті два документи, що подавали досить конкретні політичні рішення зі зміцнення оперативного потенціалу й організаційної структури ЄС у сфері антикризової діяльності. У першому документі «Посилення СПБО: першочергові заходи в сфері військових інструментів кризового керування й контролю» передбачалося створення військового контингенту, що буде брати участі в миротворчих операціях на території інших країн і регіонів планети (Сил швидкого реагування — СШР), здатного за 60 днів розгортати підрозділ початковою чисельністю 50–60 тис. чоловік, готових до проведення всього спектру петерсберзьких операцій протягом одного року. Інший гельсінський документ «Невоєнні інструменти керування кризами» торкнувся найбільш пріоритетного для ЄС у той період напрямку Спільної європейської політики безпеки та оборони (СПБО) в сфері цивільного керування. Так як застосування сили було визнано на саміті «останнім можливим способом, коли інші вже були вичерпані», Європейський Союз повинен був забезпечити необхідними ресурсами операції, спрямовані на врегулювання кризи невоєнними способами. У результаті було прийняте рішення створити механізми, орієнтовані на невоєнні аспекти антикризової діяльності й призначені для координації різних цивільних засобів і ресурсів та підвищення їхньої ефективності. Після саміту ЄС у Гельсінкі робота, спочатку орієнтована на створення військового інструментарію антикризової діяльності, була поширена також і на цивільні аспекти керування кризами. З урахуванням цього, сесія Євроради у Фейра (червень 2000 року) підтримала датсько-нідерландську ініціативу про формування в ЄС сил цивільної поліції чисельністю до 5 тисяч чоловік, призначених для проведення операцій із запобігання внутрішньодержавних криз і конфліктів; із відновлення порядку в ситуації підвищеної нестабільності; з підготовки й підтримки місцевої поліції, для забезпечення її повноважень зі встановлення законності, включаючи силові дії. Також передбачалося формування організаційно-управлінських структур для розвитку такого напрямку співробітництва. З цією метою в Секретаріаті Ради ЄС був заснований спеціальний координаційний механізм — Комітет з цивільних аспектів кризового керування, взаємозалежний з підрозділами Єврокомісії. Його компетенцією на цей момент є надання інформації і рекомендацій Комітету з питань політики й безпеки.

Зазначені положення про зміцнення «військового» й «невоєнного» потенціалу ЄС у сфері антикризової діяльності були підтверджені й конкретизовані за підсумками саміту Європейської Ради в Німці (грудень, 2000 рік), на якому була прийнята нова редакція Амстердамського договору. Згідно з цими рішеннями, в рамках Європейського Союзу відбувалося подальше формування Сил швидкого реагування, здійснюване державами-членами шляхом надання як персоналу, так і військової техніки терміном мінімум на 1 рік. У рамках конференції міністрів закордонних справ і оборони ЄС (листопад 2000 року) був підготовлений деталізований каталог сил і засобів, що країни ЄС готові надати СШР «на добровільній основі»: ФРН — 13 тис. чоловік, 20 кораблів, 93 бойових літаки; Великобританія — 12,5 тис. чоловік, 18 кораблів, 72 літаки, Франція — 12 тис. чоловік, 15 кораблів, 75 літаків; Італія — 12 тис. чоловік, 19 кораблів, 47 літаків; Іспанія — 6 тис. чоловік; Нідерланди — 5 тис. чоловік; Греція — 4 тис. чоловік; Австрія — 2 тис. чоловік; Фінляндія і Швеція — по 1,5 тис. чоловік; Бельгія, Ірландія і Португалія — по 1 тис. чоловік; Люксембург — декілька сотень чоловік. Разом з цим, на Німцькому саміті було відзначено, що рішення Європейського Союзу про застосування сили не означало автоматичну участь в операціях усіх держав, що входять у ЄС. Кожна країна отримала можливість самостійно вирішувати питання про направлення у район кризи своїх військових контингентів.

Для координації антикризової діяльності країн-учасниць і здійснення політичного контролю за ходом миротворчих операцій, Європада у Німці прийняла рішення про створення постійних політичних і військових структур ЄС у рамках Ради Європейського Союзу: Комітету з питань політики й безпеки, Військового комітету і Військового штабу. У цілому був сформований організаційно-правовий механізм військового керування, інституціональна структура якого будувалася в такий спосіб:

- Європейська рада (на чолі), була уповноважена вирішувати питання про створення спільної оборони;

- Рада Європейського Союзу, була наділена правом у формі спільної акції вирішувати питання про практичне використання Сил швидкого реагування;

- Комітет з питань політики та безпеки, що складався з політичних директорів від кожної держави-члена, був покликаний здійснювати спостереження за політичною ситуацією на міжнародній арені і вироблення відповідних пропозицій Раді ЄС;

– Військовий комітет, до складу якого входили глави військових штабів держав-членів, повинен був здійснювати підготовку й координацію військових заходів Союзу;

– Військовий штаб ЄС, був покликаний здійснювати три основні функції оперативного характеру: швидке реагування, оцінку ситуацій і стратегічне планування;

– Командуючий операцією, що призначався Радою ЄС, повинен був здійснювати безпосереднє керування діями Сил швидкого реагування.

Таким чином, формуючи цей інституціонально-правовий механізм, держави ЄС замість Центрального керівного органу СШР віддали перевагу військово-політичній системі координації між національними військовими формуваннями, що утворили спільне об'єднання, основним завданням якої були забезпечення політичного керівництва й стратегічного планування антикризовими операціями.

З метою «зміцнення цивільних здібностей регулювання кризи» на саміті країнами-членами ЄС також була представлена «поліцейська концепція» з формування «поліцейського контингенту чисельністю до 5000 чоловік, з яких 1000 могла бути мобілізована протягом місяця для дій у конфліктних зонах» (Treaty of Nice Amending the Treaty on the European Union, 2001). Особливу зацікавленість у розвитку такого напрямку СПБО виявили нейтральні країни ЄС. Швеція та Фінляндія у своїй спільній заяві висловили думку про те, що невоєнні форми кризового керування повинні стати одним з головних пріоритетів ЄС у найближчі роки і вказали на необхідність превентивного врегулювання криз мирними методами. У зв'язку з цим на саміті була виголошена і схвалена Радою ЄС спільна доповідь Х. Солани, Генерального секретаря Ради/Високого представника з СЗБП, і К. Петтена, члена Європейської комісії, присвячена проблемі превентивної політики. Основна ідея доповіді полягала в переміщенні центру ваги з культури реагування на культуру превентивних заходів, що фактично відповідало політичним методам стратегічної культури Європи, орієнтованим на пошук взаємоприйнятних компромісів, угод і домовленостей, здатних розв'язати конфлікт і запобігти його переростанню у воєнні дії.

Незважаючи на відмінності в підходах до засобів урегулювання криз, обидва документи розділяли одну загальну мету СПБО — створення до 2003 року ефективних механізмів, здатних протистояти новим загрозам і підтримувати забезпечення традиційної безпеки

в умовах регіональних конфліктів. Також передбачалося, що в майбутньому важливою складовою удосконалювання потенціалу ЄС в оборонній сфері стане посилення координації між військовими й цивільними аспектами оперативних дій.

Однак подальші випробування дієздатності створених інститутів і механізмів СПБО на практиці показали, що ЄС ще не мав на встановлений термін необхідних військових можливостей і достатніх матеріальних засобів, щоб гідно відповідати усім вимогам, поставленим у ході військового конфлікту. Іракська криза ще раз наочно продемонструвала принципові розбіжності усередині ЄС при вирішенні проблем військової безпеки і визначила два важливих моменти: по-перше, ключові питання політики безпеки вирішувалися в рамках ЄС згідно з традиційними, а не комунітарними інтересами; по-друге, військово-політичний вплив ЄС у світовій політиці усе ще залишався надзвичайно обмеженим (*European Union approves European Missile Propulsion Joint Venture, 2002, с. 1*). Це, у свою чергу, стало черговим імпульсом для активізації розвитку спільної оборонної політики Європейського Союзу. За словами екс-президента Франції Ж. д'Естена «Європа вивчила уроки іракської кризи і мала твердий намір зміцнювати власну політику в сфері оборони і позицію в міжнародних відносинах» (*Le Monde, 2003*). Оскільки не всі члени ЄС виявляли прагнення повноцінно співпрацювати в оборонній сфері, а іракські події ще більше загострили протиріччя з цієї проблеми, безпосереднім наслідком нової активізації співробітництва стало проведення «міні-саміту» країн, що у майбутньому могли б скласти ядро європейської системи оборони: Франції, Німеччини, Бельгії, Люксембургу. Саме ці країни намагалися й у рамках НАТО й у рамках ЄС протистояти американській політиці силового вирішення іракського питання. Новий формат переговорного процесу, безумовно, істотно змінив природу військового співробітництва на континенті, у якому деякі країни-члени ЄС, фактично продовжуючи використовувати ресурси Євросоюзу, позбавили себе відповідальності у вирішенні складних колізій із супротивниками оборонного співробітництва. У такому випадку важливого значення набувало поширення на СЗБП/СПБО процедури поглибленого співробітництва, запропонованого Францією та Німеччиною. Як показали Шенгенські угоди і валютна політика, процедура заздалегідь погодженого посиленого співробітництва була не такою вже й новою для Європейського Союзу. У період обговорення Ніщцького договору Франція та Німеччина пропону-

вали введення застереження про посилене співробітництво по другій опорі з урахуванням СПБО, але таке положення було відкинуто Великобританією. У підсумку був досягнутий компроміс, що допускав за певних умов перехід до посиленого співробітництва в рамках СЗБП, однак відкрито виключав «питання з військовою й оборонно-політичною прив'язками» (ст. 27б) (Treaty of Nice Amending the Treaty on the European Union, 2001). Замість цього процедура повинна була обмежуватися здійсненням спільних акцій чи точок зору. Тому актуальною проблемою дебатів у рамках Конвенту, що працював над проектом конституції єдиної Європи, стало питання про реформування процедури посиленого співробітництва в другій опорі. У результаті, у проекті конституції Європи містилися різні, відкриті для всіх можливості специфічного формування груп: ЄС міг довірити групі країн проведення певної місії; держави-члени ЄС, здатні проводити більш амбіційні військові операції, могли обґрунтувати необхідність «перманентно структурованого співробітництва»; «посилене співробітництво» можливе було при проведенні СЗБП/СЄПБ.

Разом з тим, варто відзначити, що в Проекті не йшла мова про «структуроване співробітництво» для ведення військових дій чи про маленьку групу країн, що створює нові організації і штаби. Створення групи «авангарду» обґрунтовувалося тільки необхідністю підвищення потенціалу. Таким чином, планувалося створити своєрідний «клуб підвищення потенціалу» зі своїми критеріями вступу. Зокрема зацікавлені в цьому співробітництві країни-члени ЄС повинні були мати сили, що могли бути приведені в бойову готовність у термін від 5 до 30 днів для автономного виконання поставлених завдань протягом 30 і більше днів. У договірному плані інструмент посиленого співробітництва вважався виявленням гнучкого способу дій усередині ЄС. Внаслідок цього, відповідно до проекту Конституції, «структурне співробітництво» дозволяло групі країн-членів ЄС розвивати конструктивнішу взаємодію в сфері безпеки та оборони на основі взаємних ініціатив. Наприклад, для подальшого успішного становлення оборонної політики країнам-членам ЄС необхідно було вирішити проблему недостатності власних військових ресурсів, насамперед систем збору й обробки інформації, зв'язку й транспортної авіації, що створювало так звані «вузькі місця» військового потенціалу ЄС (Garden, 2003). У такому випадку висунута Францією, Великобританією й Німеччиною ініціатива «Battlegroup Concepts» (лютий 2004 року) з утворення до 2007 року «бойових груп» ЄС чисельністю

до 1500 чоловік, сприяла частковому усуненню цих недоліків. Ця ініціатива пропагувала подальший розвиток у напрямку союзу безпеки й оборони, ініціюючи різні форми активнішого співробітництва багатонаціональних збройних сил з інтегрованими командними структурами, для керування людськими ресурсами, а також для розробки спільних доктрин.

Під час підготовки проекту конституції єдиної Європи держави ЄС також зосередили велику частину своєї уваги на посиленні інституціональних елементів формування СЗБП/СПБО. Серед різних пропозицій у цій галузі на найбільшу увагу заслуговувала пропозиція про злиття посад чи «подвійна компетенція» (double-hatting). Різномісність зовнішньополітичної діяльності країн-членів ЄС, що особливо гостро виявилася під час іракської кризи, спровокувала введення нової посади, передбаченої в проекті європейської Конституції — міністра закордонних справ ЄС, у компетенцію якого мало увійти широке коло повноважень у сфері міжнародного представництва, боротьби з тероризмом, планування операцій створеного 60-тисячного європейського армійського корпусу. Глава європейського МЗС також мав очолити Раду міністрів закордонних справ Євросоюзу й зайняти посаду віце-президента Єврокомісії. У майбутньому він повинен був поєднувати функції Високого представника Євросоюзу з СЗБП і комісара із зовнішніх відносин ЄС, одночасно залишаючись підзвітним Раді міністрів ЄС і Європейській комісії, реалізувавши тим самим компроміс між позиціями федералістів і країн ЄС, що виступають за збереження суверенних прав національної держави в процесі політичної інтеграції. Так як з одного боку, міністр закордонних справ залишався під прямим контролем глав держав, а з іншого, — міг забезпечити артикуляцію єдиної позиції Європейського Союзу в ключових питаннях розвитку міжнародної системи. До того ж функції, що було передбачено передати йому, на цей момент були поділені між Високим представником із СЗБП / Генеральним секретарем Ради ЄС, який був безпосередньо підзвітним країнам-членам ЄС, і комісаром із зовнішніх зв'язків. Це положення мало запобігти дублюванню функцій і підвищити ефективність керування в сферах СЗБП/СПБО.

Разом з тим, під час обговорення проекту Конституції ЄС, були порушені ще такі ключові питання в сфері СЗБП/СПБО, як положення про спільні акції, визначення критеріїв конвергенції для європейської оборонної політики, створення форм кооперації в обо-

ронній промисловості («спільна акція» зі створення Європейського агентства з озброєнь), включення застереження про взаємну допомогу за зразком статті 5 Договору про Західноєвропейський союз і проведення операцій з урегулювання криз. Зокрема, Пункт про взаємну військову допомогу, детально викладений у третій частині проекту Конституції, був знятий цілком. Стаття загального змісту в першій частині Проекту була пом'якшена посиланнями на те, що держави-члени ЄС будуть допомагати один одному у відповідності до ст. 51 Статуту ООН, а НАТО при цьому залишиться основою колективної оборони держав-членів і форумом для її реалізації. Також варто відзначити, що створення об'єднаної європейської структури збройних сил, адекватної потенційній загрози великомасштабного конфлікту в Європі, не тільки не фігурувало на порядку денному європейського військово-політичного співробітництва, але й не розглядалося як реальна перспектива в недалекому майбутньому.

Таким чином, на той момент Європейський Союз юридично цілком відмовився від своїх претензій на роль організації колективної оборони, що могла б конкурувати з НАТО. І, у зв'язку з тим, що Спільна європейська політика безпеки й оборони Європейського союзу об'єктивно не змогла б забезпечувати колективну оборону, а її здійснення в найближчій перспективі, як це підтверджувалося у всіх нормативно-правових документах СПБО, усе одно залишалося прерогативою НАТО, виникло запитання про коректність самого поняття, укладеного в аббревіатурі «СПБО». У процесі дослідження такої проблематики стало очевидним, що, не зважаючи на закріплену в Договорі про ЄС мету створення європейської спільної оборони, Євросоюз у контексті створених нормативно-інституціональних і військово-політичних механізмів у рамках СЗБП/СПБО, на тому етапі був здатний проводити лише обмежені у масштабах антикризові та гуманітарні операції при збереженні чільної ролі Північноатлантичного Альянсу в справі забезпечення європейської безпеки.

Підписання Лісабонського договору (2007) стало новою віхою в розвитку СЗБП. У Лісабонському договорі держави-члени відмовилися від архітектури «стовпів», а також здійснили реорганізацію всіх видів зовнішніх політик в унітарну систему принципів, цінностей та цілей. Лісабонський договір також підвищив статус Верховного представника Союзу з питань закордонних справ політики безпеки (далі — Верховний представник Союзу): було здійснено об'єднання функцій Верховного представника Союзу з повноваженнями заступ-

ника голови Європейської комісії, який опікується зовнішніми зносинами. Власне, така подвійна природа посади дозволяла об'єднати зусилля відповідних інститутів ЄС для вироблення спільної зовнішньої та безпекової політики. Разом з тим поставало питання щодо взаємодії між президентом Єврокомісії, Верховним представником Союзу та головою європейської ради, кожен з яких мав певні повноваження в зовнішньополітичній сфері, але конкретного розподілу між ними не було. Верховний представник Союзу також очолив Раду з питань зовнішніх справ, яка відокремлювалася від Ради із загальних питань і зовнішніх зносин. Іншою новацією стало право висунення ініціатив у площині СЗБП.

Верховний представник тепер повинен був здійснювати СЗБП, що свідчило про ключовий вплив цієї особи на визначення пріоритетів і досягнення компромісу. Як глава Ради ЄС із закордонних справ Верховний представник із СЗБП відповідав за досягнення консенсусу між різними політичними інтересами держав-членів, Європейської Комісії та інших інституцій ЄС. Держава-член, Верховний представник із СЗБП, діючи одноособово чи за підтримки Європейської Комісії, могли звертатися із будь-якими питаннями щодо СЗБП до Ради ЄС чи подавати до неї ініціативи та пропозиції. Верховний представник із СЗБП забезпечував імплементацію рішень у сфері СЗБП, прийнятих Європейською Радою чи Радою ЄС. На нього було покладено представництво ЄС з усіх питань у сфері СЗБП, ведення політичного діалогу із третіми країнами від імені ЄС та висловлення його позиції в міжнародних організаціях, на міжнародних конференціях. Якщо ЄС визначив свою позицію з окремих питань, що були включені до порядку денного Ради Безпеки ООН, держави-члени, які входили до неї, мали клопотати про запрошення Верховного представника із СЗБП для представлення позиції ЄС.

Лісабонський договір передбачив створення Європейської служби зовнішньої діяльності (далі — ЄСЗД), яка була покликана допомагати Верховному представнику Союзу здійснювати повноваження відповідно до його мандату. Служба співпрацювала з дипломатичними службами держав-членів. 26 липня 2010 р. Рада ЄС ухвалила рішення, яким визначила основні юридичні рамки діяльності ЄСЗД, її організаційну будову та ключові функції. Зазначалося, що ЄСЗД є функціонально автономним органом ЄС підпорядкованим Верховному представнику Союзу, окремим від Європейської Комісії та Генерального секретаріату Ради ЄС. Головне завдання ЄСЗД полягало в підтримці

Верховного представника Союзу під час виконання обов'язків голови Ради із зовнішніх справ; здійснення Спільної зовнішньої та безпекової політики; реалізації ним обов'язків віце-президента європейської комісії ЄС. Однак деталізація функцій у рамках такої підтримки здійснювалася лише при реалізації СЗПБ.

Таким чином, ЄСЗД фактично став інструментом виконання попередньо узгоджених державами-членами цілей у певних напрямках зовнішньої політики (центральне місце в діяльності ЄСЗД відводилося координаційній функції, яка полягала в забезпеченні злагодженості та послідовності в реалізації спільної зовнішньої політики).

Аналіз статусу ЄСЗД дозволив констатувати, що вона за своїми особливостями не була дипломатичною службою у звичному нам вигляді. Вона була наділена функціями в тих сферах, які не притаманні дипломатичним відомствам (кризове регулювання, планування цивільних і військових операцій), але при цьому в ЄСЗД були відсутні деякі характерні для дипломатичних служб функції, зокрема консульської підтримки та візового забезпечення, які держави-члени відмовляються передати до компетенції Служби.

Договір про Європейський Союз (Лісабонська редакція) створив передумови для поглиблення інтеграції держав-членів ЄС у сфері оборони. Зокрема, він передбачав можливість організації постійного організованого співробітництва інституційного об'єднання певної групи країн ЄС на основі спільних інтересів і прагнень у сфері оборони. Постійне організоване співробітництво відкрите для всіх держав-членів (п. 6 ст. 42 Договору про Європейський Союз).

Ключовим положенням Лісабонської угоди був пункт про взаємну оборону, який зобов'язував надати допомогу і підтримку у разі, коли «територія країни — члена ЄС стане жертвою військової агресії». Цей пункт був схожий зі ст. V Вашингтонського договору, але важливо, що європейський документ був сформульований жорсткіше, ніж документ НАТО. Це зобов'язання про колективну оборону у випадку воєнного нападу на будь-яку з країн-членів, а також положення про зобов'язання взаємного захисту країн — членів ЄС у разі терористичної атаки, стихійних або техногенних катастроф.

Ще однією зміною, викликаною Лісабонським договором, було введення механізму постійного структурованого співробітництва (ст.28), призначеного для того, щоб всі держави-члени розробили військовий потенціал. Таким чином, держави співпрацюватимуть шляхом об'єднання і гармонізації ресурсів безпеки і оборони.

Крім того, договір забезпечив правову основу функціонування Європейського оборонного агентства, як організації Ради ЄС, заснованої в 2004 році відповідно до статті 1.41.3 і під керівництвом Ради з метою поліпшення європейських оборонних можливостей для підтримки СПБО і операцій з регулювання криз.

Відповідно до статті 45, Лісабонський договір встановив завдання Європейського оборонного агентства в період його дії такі, як: «а) сприяти визначенню цілей військових потенціалів держав-членів і оцінці дотримання зобов'язань, прийнятих на себе державами-членами щодо потенціалів, б) сприяти гармонізації оперативних потреб і прийняттю дієвих і сумісних один з одним методів придбання, с) пропонувати багатосторонні проекти для реалізації цілей у сфері військових потенціалів, забезпечувати координацію програм, здійснюваних державами-членами, і управління спеціальними програмами співпраці, d) підтримувати дослідження в галузі оборонної технології, координувати і планувати спільні дослідницькі заходи, а також розробку технічних рішень, що відповідають майбутнім оперативним потребам, е) робити внесок у визначення і, коли доречно, в реалізацію будь-якого заходу, корисною для зміцнення індустріальної та технологічної бази оборонного сектору та для підвищення ефективності військових витрат у статті 28.

Юридичне визнання європейського оборонного агентства в Лісабонському договорі було зроблено для того, щоб оцінити дотримання зобов'язань, прийнятих на себе державами-членами в рамках постійного структурованого співробітництва і забезпечити розвиток оперативних можливостей ЄС.

Мета постійного структурованого співробітництва також згадувалася в статті протоколу 10 Лісабонського договору. З одного боку, воно було покликане підвищити оборонний потенціал шляхом розробки національних вкладів та участі в багатонаціональних силах і в діяльності Європейського оборонного агентства. З іншого боку, це дозволяло державам-учасникам мати можливість забезпечити до 2010 року бойові підрозділи для запланованих місій.

Пункт про солідарність, у свою чергу, передбачив, що Євросоюз повинен мобілізувати всі інструменти, наявні в його розпорядженні, включаючи військові ресурси, надані державами-членами, на підтримку тієї держави-члена, яка стала об'єктом терористичного нападу або жертвою природної або техногенної катастрофи. Ці два положення в сукупності забезпечували умови для запуску механізму, при

якому солідарність з іншими державами-членами в разі військового нападу або масового лиха ставала обов'язковою і підпадала під юрисдикцію Суду ЄС.

Загалом, реформи, передбачені Лісабонським договором, вказували на подолання жорсткої різниці між Співтовариством та міжурядовим виміром зовнішньої політики ЄС, а також на забезпечення більшої безперервності вироблення політики з започаткування СЗБП. Що стосується СПБО, то ця еволюція відкривала шлях до більш структурної синергії між операціями СПБО та іншими інструментами ЄС щодо врегулювання криз, і, зокрема, до посилення зв'язку між пріоритетами СЗБП та діяльністю СПБО. По-перше, Лісабонський договір змінив ЄПБО на СПБО (Спільну політику безпеки та оборони) і визначив цю політику як надання ЄС «оперативного потенціалу, що спирається на цивільні та військові активи... з використанням можливостей, наданих державами-членами». По-друге, Договір розширив коло петерсберзьких завдань, які повинна була виконувати Спільна політика безпеки та оборони, включаючи спільні операції з роззброєння, військові поради та допомогу, попередження конфліктів та постконфліктну стабілізацію на додаток до завдань, передбачених Лісабонським договором, а саме гуманітарно-рятувальні завдання, миротворчі завдання та завдання бойових сил при врегулюванні криз.

Що стосується військового потенціалу ЄС, то порівняння військових можливостей ЄС між 1999 і 2009 роками показало, що був досягнутий певний успіх у реформуванні європейських армій. Головна мета 2010 року містила шість категорій можливостей: (i) мобільність та можливість розгортання; (ii) стійкість; (iii) залучення; (iv) стратегічний транспорт; (v) управління та зв'язок; (vi) розвідувальний та оглядовий колектив. Іншими словами, основною метою планів військових реформ ЄС було розробити більш корисні програми обладнання для міжнародних миротворчих операцій, таких як транспортні літаки та заохотити реформування національних армій, орієнтованих на територіальну оборону в порівнянні з зовнішнім виміром безпеки (Grevi, Nelly, & Keohane, 2009, p. 78).

У грудневій «Декларації про посилення військового потенціалу» в грудні 2008 року було наголошено на необхідності розширення співпраці між державами-членами ЄС у спільному розвитку військового потенціалу: «ми зобов'язуємося шукати нові методи розвитку та оптимізації наших можливостей, і відповідно будемо продовжува-

ти процес, направлений на спеціалізацію і розподіл витрат» (Grevi, Helly, & Keohane, 2009, p. 79). Як позитивний приклад успіхів в цій сфері надавалась ініціатива бойових груп.

5.2. ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ НАПРЯМКІВ, ЗАВДАНЬ І ЗАСОБІВ ЗАСТОСУВАННЯ СЗБП/СПБО КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТИРІВ КРАЇН ЄС

У зв'язку зі змінами геополітичної ситуації, що відбувалися у світі, викликаними процесами внутрішньої трансформації ЄС, пов'язаної з розширенням, поряд з інституціональними нововведеннями в СЗБП/СПБО поступово відбувалося формування його нової політичної культури в сфері забезпечення європейської безпеки. З метою запобігання нестабільності на східних і південно-східних кордонах ЄС, що, у свою чергу, могло стати причиною ескалації нових регіональних конфліктів, відбувалася розробка концепції пріоритетних регіональних напрямків СЗБП. Ця концепція безпосередньо була пов'язана з проблемою розширення «зони безпеки» на географічній периферії Європейського Союзу. Для дослідження цієї проблеми Фондом Бертельсманна (Гютерсло) і Центром прикладних політичних досліджень (Мюнхен) була створена робоча група «Beyond EU Enlargement» у складі двадцяти східно- і західноєвропейських експертів під керівництвом Іріс Кемпе, Віма Ван Меурса і Корнеліуса Охманна. Результатами діяльності цієї групи стали стратегічні рекомендації, основний зміст яких полягав у тому, що Європейський Союз повинен був узяти на себе надалі велику відповідальність за забезпечення безпеки і стабільності на загальноєвропейському просторі, що охоплювала не тільки країни-кандидати на вступ в ЄС, але й регіони, що прилягали до майбутніх кордонів ЄС, нестабільність яких вже була чи могла стати негативним фактором для Європи (Beyond EU Enlargement, 2001, p. 14).

Концептуальне визначення Європейським Союзом нових викликів міжнародної безпеки впливало на формування його зовнішньополітичних пріоритетів. Спільна зовнішня та безпекова політика, а також Спільна політика в сфері безпеки та оборони ЄС, що були найбільш важливою складовою частиною процесу створення політичного виміру ЄС, мали потребу в змістовному предметі, що обґрунтував би їхнє проведення і виправдав пов'язані з ними фінансові витрати. А та-

кож стимулював би їхній розвиток як інституту, дозволяючи Європейському Союзу досягти в цій області позитивних результатів, вчергове підтверджуючи тим самим доцільність проведення СЗБП із опорою на СПБО в інтересах підвищення міжнародного значення ЄС.

У цьому контексті ще раз слід зазначити, що проведення Євросоюзом СЗБП зовсім не означало передачу державами-членами ЄС усіх своїх зовнішньополітичних функцій Європейському Союзу і, зокрема призначеному після вступу в силу Амстердамського договору Високому представнику із Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. СЗБП ЄС — це політика, що проводилася державами-членами в тому випадку, коли вони були зацікавленими в її спільному проведенні з тих питань, стосовно яких між ними було досягнуте взаєморозуміння про загальні цінності і завдання, у досягненні яких їм необхідно було об'єднати свої зусилля.

Відповідно, у цьому ключі потрібно було визначити пріоритетні напрямки й завдання СЗБП і її оперативної опори СПБО. Згідно з думкою європейського комісара Мішеля Барньє, для того, щоб проводити Спільну зовнішню та безпекову політику ЄС, необхідно було досягти «спільного визначення наших (тобто країн ЄС) стратегічних інтересів» (Barnier, 1997, p. 5), котре могли виявитися в результаті їхнього спільного аналізу, що надавало можливість вибрати відповідні проблеми, з яких країни ЄС були б готові об'єднати свої зусилля. У 1997 році М. Барньє, який був у той період делегатом з європейських справ Франції, визначив наступні напрямки, у яких, зважаючи на вищевикладене, могла б проводитися СЗБП ЄС: «умиротворені Балкани», «вірна європейським цінностям Туреччина», «середземноморський регіон, котрий використовує свої козири, щоб перебороти вікові конфлікти...» (Barnier, 1997, p. 5). Таким чином, майбутній європейський комісар розташував крапки застосування СЗБП по географічній периферії ЄС.

Згодом уже на новому етапі будівництва СЗБП у пост-амстердамський період ця концепція пріоритетів СЗБП/СПБО була підтверджена Генеральним секретарем Ради ЄС / Високим представником зі СЗБП ЄС Х. Соланою, який відкрито заявив, що пріоритетною метою СЗБП є «підтримка гарних відносин з європейської (тобто Європейського Союзу) периферією» (Solana, 2001).

Ця ж концепція була побічно підтверджена і навіть розширена Антоніо Міссіролі (Інститут із вивчення проблем безпеки ЗЕС), котрий стверджував, що в новій міжнародній обстановці ЄС може прийти до

того, щоб брати на себе набагато більшу відповідальність за підтримку миру не тільки на своїй найближчій периферії, але й за її межами.

Радник міністерства закордонних справ Франції Філіпп Моро-Дефарж і колишній Глава Представництва Європейської комісії Майкл Емерсон підтвердили спрямованість застосування СПБО — складової частини СЗБП — до сфери географічної периферії Європейського Союзу, що розширюється.

У підготовленому Х. Соланою документі «Безпечна Європа у світі, що поліпшується», ключові положення якого були затверджені в грудні 2003 року як офіційна доктрина безпеки ЄС — Європейської стратегії безпеки (ЕСБ) — було чітко сформульоване уявлення про Європейський Союз як про глобальний суб'єкт світової політики. Глобальна роль Європи була зумовлена, зокрема, транснаціональним характером загроз, з якими зіштовхнувся сучасний світ. Як суб'єкт світового масштабу Європейський Союз повинен був проводити більш активну та більш погоджену зовнішню політику та політику в сфері безпеки, бути здатним до проведення операцій різного типу, серед них і силових, за межами своїх географічних кордонів (European Security Strategy, 2003, p. 12).

У такому контексті можна було провести аналогію зі Стратегічною концепцією НАТО (1999), у якій серед пріоритетних напрямків діяльності Альянсу виділялося розширення географічної зони відповідальності з метою запобігання локальної чи регіональної нестабільності на його периферії.

Заявлені позиції настільки авторитетних осіб давали підстави для того, щоб позначити периферію ЄС, з урахуванням його розширення, як область пріоритетного застосування в рамках СЗБП/СПБО і спробувати визначити конкретні географічні регіони та виклики, над якими в період становлення Спільної політики в сфері безпеки та оборони вже ведеться і ще буде проводитися робота засобами СЗБП/СПБО.

У документі «Безпечна Європа у світі, що поліпшується» Х. Солана позначив основні напрямки розвитку Європейського Союзу, що можуть забезпечити його безпеку. Насамперед, це — розширення «зони безпеки», що охоплює регіони, котрі безпосередньо межують з його кордонами. «Наше завдання, — відзначалося в документі, — сприяти формуванню поясу добре керованих держав, до сходу від Європейського Союзу і його кордонами із Середземномор'ям, з якими ми можемо встановити близькі стосунки співробітництва» (Solana,

2003, р. 7). Особливу увагу Високий представник зі СЗБП ЄС звернув на Балкани, тому що цей регіон був найбільше «хворобливою зоною» Європи, оскільки розташований поруч з найважливішими центрами ЄС.

Першорядний характер Балканського регіону для СЗБП/СПБО був також відзначений колишнім міністром закордонних справ Франції Юбером Ведріном у його виступі, присвяченому пріоритетам французького головування в ЄС. Французький міністр заявив, що «центральне питання, що буде впливати на нас, що зовсім очевидно вже зараз, це — Балкани, і вже можна передбачати, що саме в цьому регіоні буде випробовуватися класична робота наших дипломатів і нові європейські інституціональні механізми...» (Forum sur les priorites de la presidentie de l'Union europeenne, 2000).

Пріоритетність балканського напрямку у випробовуванні ефективності СЗБП на новому етапі, коли в її рамках почала розвиватися СПБО, підтверджувалося діями ЄС у регіоні. Так, у квітні 2000 року до керівництва миротворчим контингентом НАТО в Косово приступив не включений у натівські структури європейський штаб. Балканська проблематика регулярно посідала особливе місце в документах Ради ЄС і Європарламенту. У листопаді 2000 року у Загребі (Хорватія) відбулася перша зустріч на вищому рівні Європейський Союз — балканські країни (Македонія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Союзна Республіка Югославія). У 2001 році під час внутрішнього конфлікту в Колишній Югославській Республіці Македонії між етнічними албанцями і македонською владою однієї з ключових фігур його врегулювання став, разом із Генеральним секретарем НАТО, Високий представник зі СЗБП Х. Солана. У березні 2003 року уперше відбулося передавання мандата на проведення миротворчої операції в Македонії від НАТО до ЄС. Після завершення 31 березня місії Альянсу Європейський Союз взяв керівництво операцією терміном на півроку.

ЄС також надавало великого значення реалізації ініціативи Пакту стабільності для Південно-Східної Європи, у рамках якого передбачалося виділення фінансової допомоги країнам регіону з метою сприяння зміцненню їхньої економіки та демократичних інститутів, а також просуванню до євроатлантичних структур тих, хто до цього прагне на Балканах.

Безумовно, діяльність Євросоюзу на Балканах приховувала в собі ризик надмірного залучення ЄС у регіоні і — якщо криза там зно-

ву повториться — компрометації СЗБП. Однак у будь-якому випадку стабілізація на Балканах мала основне значення для збереження стабільності в Західній Європі, що відіграло вирішальну роль при виборі цього регіону як пріоритетного об'єкта застосування СЗБП/СПБО на периферії ЄС.

При подальшому розгляді периферії ЄС як першочергової сфери дії СЗБП/СПБО звертав на себе увагу наступний уривок зі статті Х. Солани, надрукованої у французькій газеті, у якому Високий представник зі СЗБП ЄС підкреслив, що «Європейський Союз не може більше абстрагуватися від свого безпосереднього оточення. Середземномор'я та Африка природним чином є частиною сфери його інтересів. Наші історія та культура невіддільні від історії і культури цих регіонів, з якими ми до того ж створили протягом останніх десятиліть дуже тісні економічні та торговельні зв'язки, необхідні для нашого процвітання і нашої безпеки» (Solana, 1999). У цьому випадку знову підтверджувалася теза про значення периферії ЄС, однак саме поняття периферії розкривалося вже через інший регіон — Середземноморський, активний діалог із країнами якого вівся в рамках Барселонського процесу.

Значення цього регіону для безпеки ЄС також було підтверджене колишнім федеральним канцлером ФРН Герхардом Шредером у наступному контексті: «Європа є практичною необхідністю... у сфері міжнародної безпеки — досить подивитися на величезні міграційні потоки чи нестримне зростання міжнародної злочинності. Навіть якщо Німеччина в Європі «оточена друзями», навіть якщо Європа в цілому не піддається загрози з геостратегічної точки зору, розвиток подій у середземноморському просторі Близького Сходу й Африки торкається безпосереднім чином безпеки Європи» (Sjursen, 2003). З точки зору Німеччини, інтерес Європейського Союзу до середземноморського простору був пов'язаний з інтересом до близькосхідного регіону (мається на увазі — до близькосхідного мирного врегулювання) і Північної Африки. У цьому ж ключі висловлювався экс-президент Франції Ж. Ширак, спочатку стверджуючи, що безпека Франції та Європи буде посилена, «якщо всюди навколо Середземного моря будуть панувати стабільність, мир і розвиток», а потім переходячи до розгляду близькосхідної проблематики (Chirac, 2000, р. 17).

У «документі Солани» вирішення арабсько-ізраїльського конфлікту також було віднесено до стратегічних пріоритетів Європейського

Союзу. Х. Солана справедливо відзначав, що безпека Європи вимагає забезпечення стабільності Середземноморського регіону в цілому. З цією метою ЄС повинен був продовжувати економічне і культурне співробітництво, а також співробітництво в сфері безпеки зі своїми партнерами в басейні Середземного моря (Solana, 2003, р. 7).

Таким чином, поряд з Балканами, як інша частина периферії ЄС, пов'язана з балканським регіоном і також важлива для забезпечення його безпеки за допомогою інструментарію СЗБП/СПБО, вимальовувався регіон Середземного моря, зокрема Близький Схід, що підтверджувала прийнята на засіданні Європейської Ради у Фейрі в червні 2000 року Колективна стратегія ЄС відносно Середземноморського регіону. У тексті цієї Колективної стратегії відзначалося «стратегічне значення» регіону для ЄС і важливість врегулювання за участю Євросоюзу конфліктів у Середземномор'ї (насамперед близькосхідного) для миру і стабільності в регіоні в цілому (Strategie commune de l'Union Europeenne a l'egard de la region mediterraneenne, 2000).

Крім того, як пріоритетна периферія ЄС також вимальовувалася Африка, про яку прем'єр-міністр Бельгії Пі Верхофстадт сказав, що обов'язок розвивати партнерські відносини з нею лежить на ЄС, тому що це континент, стосовно якого ми несемо історичну відповідальність. Для забезпечення безпеки в цьому регіоні Європейський Союз, з метою врегулювання кризи в Судані, у відповідь на звернення Африканського Союзу (АС) навесні 2005 року надав свої поліцейські підрозділи й організував тренінги, а з 1 липня 2005 року почалася миротворча місія європейських країн з надання авіатранспортної підтримки для дислокацій підрозділів АС.

Серед інших найближчих сусідів (периферії) ЄС з урахуванням його розширення поряд із Середземноморським регіоном у число пріоритетів СЗБП/СПБО також увійшли ряд нових незалежних держав, що виникли на пострадянському просторі. «Зона безпеки» Європейського Союзу, як відзначалося в документі «Безпечна Європа у світі, що поліпшується», містила у собі ряд нових незалежних держав, що виникли на пострадянському просторі, таких, наприклад, як Україна, Молдова, а також держави Південного Кавказу. Європейська стратегія безпеки припускала, що в міру вирішення політичних проблем у цих країнах економічне і зовнішньополітичне співробітництво з ними буде розширюватися (Solana, 2003, р. 8). Про це свідчила прийнята Європейською Радою Колективна стратегія ЄС стосовно України (грудень 1999 року).

У Колективній стратегії ЄС стосовно України, прийнятій Європейською Радою в Гельсінкі, Європейський Союз заявив про своє визнання «європейського покликання» України і підкреслив особливе значення, що він надає «волі, незалежності та стабільності України», котра посідає «унікальне місце» у Європі «через своє географічне положення, розмір, особливості населення й розташування уздовж осей північ-південь і схід-захід» (European Council Common Strategy on Ukraine, 1999, р. 2). Стратегія фіксувала підтримку ЄС діяльності України, спрямованої на розвиток «співробітництва і стабільності в регіоні, зокрема в рамках Організації чорноморського економічного співробітництва, Ради держав Балтійського моря, а також ГУАМ», і позитивну оцінку з боку Європейського Союзу динаміки відносин України з її державами-сусідами (European Council Common Strategy on Ukraine, 1999, р. 7). Прикметно, що Співдружність Незалежних Держав (СНД) у цьому контексті не було згадано, що цілком відповідало курсу Європейського Союзу на диференційовану взаємодію з кожною з держав СНД і забезпечення безпеки в регіоні не в контексті СНД, а на основі окремого діалогу ЄС з кожною державою чи групою держав, що його цікавлять.

Аналогічний підхід спостерігався і стосовно ще однієї держави, що знаходиться на периферії Євросоюзу — Молдови. Європейський Союз виявляв інтерес як до внутрішньої ситуації в Молдові, так і до іншого потенційного «виклику стабільності» у регіоні — конфліктної ситуації у відносинах із самопроголошеною Придністровською Республікою на молдовсько-українському кордоні. Так, наприклад, у ході візиту в Молдову в лютому 2001 року «трійки» ЄС на рівні міністрів закордонних справ, міністр Швеції А. Лінд, яка головувала в ЄС у першій половині 2001 року, відкрито визначила зацікавленість ЄС у врегулюванні придністровського конфлікту й у припиненні російської військової присутності в Придністров'ї (UE/CEI: *tournee de la troika en ex-URSS*, 2001).

У цьому контексті важливо відзначити, що на відміну від першого проекту Європейської стратегії безпеки, котрий мав чітке визначення України, Молдови і Білорусії як «східних сусідів ЄС», у кінцевому варіанті ЄСБ було відсутнє окреме згадування про вищезгадані держави. Мова йшла лише про «інших сусідів на Схід від ЄС», «економічне та політичне співробітництво з якими потрібно розширювати шляхом подолання політичних проблем» (European Security Strategy, 2003).

Європейська стратегія безпеки згадувала ще один актуальний регіональний пріоритет ЄС, що впливав на вироблення завдань у рамках СЗБП/СПБО ЄС. Мався на увазі регіон Кавказу, насамперед Південного Кавказу, стосовно якого Європейський Союз виявляв «найсильніший і найактивніший інтерес» (European Security Strategy, 2003). Ще в липні 2000 року в ЄС на неурядовому рівні була висунута ініціатива так званого Пакту стабільності для Кавказу. Зокрема, у рамках цієї ініціативи для підготовки Пакту було запропоновано заснувати Кавказьку контактну групу, у котру ввійшли б представники Вірменії, Азербайджану, Грузії, Туреччини, Росії, США і ЄС. Крім того, ЄС виявляв незмінну зацікавленість до гуманітарних аспектів ситуації на російському Північному Кавказі, виступаючи проти «непорівнянного застосування сили російськими військовими» в Чечні й за якнайшвидше врегулювання ситуації в регіоні політичними засобами.

Таким чином, периферія Європейського Союзу була виділена як пріоритетний регіон застосування СЗБП, що поступово набував оперативної складової — СПБО. Основна мета СЗБП ЄС стосовно його периферії полягала в «підтримці з нею гарних відносин», спрямованих на досягнення стабільності в цьому регіоні розширеного Європейського Союзу, як це підкреслювалося у всіх згаданих Колективних стратегіях — відносно України, Середземномор'я, а також у Пакті стабільності для Південно-Східної Європи. Основною метою СЗБП/СПБО було створення стабільної, тобто такої, що не створює незручностей своїми конфліктами чи політичною нестабільністю, периферії Європейського Союзу. Іншими словами, ЄС прагнув об'єднати навколо себе «країни з гарним керуванням (well governed), з якими він зміг би підтримувати гарні відносини на основі співробітництва» (European Security Strategy, 2003).

Існувала ще одна проблема, що торкалася всіх галузей діяльності ЄС і, зокрема, його дипломатично-стратегічних перспектив — проблема розширення Європейського Союзу. На думку одного з керівників французького МЗС Жюлія Андреані, стосовно безпосереднього оточення ЄС саме розширення ЄС стояло на першому місці в переліку зовнішньополітичних пріоритетів Європейського Союзу, а за ним уже впливало «співробітництво з найближчими сусідами (Україною, Середземномор'ям) і стабілізація регіону Балкан, у якому йому (ЄС — О. Р.) доведеться брати на себе частку, що зростає» (Andreani, 1999, р. 43). Іншими словами, як заявив про це А. Міссіролі на між-

народній конференції «Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС» (травень 2000 року), розширення ЄС могло розглядатися як один із вимірів СЗБП.

Фактично, розширення ЄС становило собою один з напрямків зовнішньополітичної діяльності Європейського Союзу, метою якого стало підключення країн-кандидатів до проведення СЗБП/СПБО вже не як партнерів, а як членів ЄС, що мали відповідну демографічну вагу і військово-політичний та економічний потенціал. Практичною базою підключення країн-кандидатів до СЗБП/СПБО було рішення засідання Європейської Ради в м. Люксембурзі (грудень 1997 року) про устанovu так званої Європейської конференції, — регулярно діючого форуму консультацій держав-членів ЄС і держав, що претендують на вступ у Європейський Союз, «по широкому спектру питань, що виникають в сферах СЗБП...», а також засідань Європейської Ради в Гельсінкі, Фейре та Ніцці в 1999–2000 роках. Відповідно до їхніх підсумків, було передбачено проводити як мінімум двічі на півроку регулярні консультації ЄС з питань СЗБП/СПБО одночасно з країнами-кандидатами та європейськими членами НАТО, що не входять у ЄС, у форматі «15+15». Спеціалізований діалог з тематики СПБО став додатком до загального політичного діалогу в галузі СЗБП. Природно, що, як і у випадку з європейськими членами НАТО, що не входять у ЄС, консультації ЄС із країнами-кандидатами передбачалося інтенсифікувати при виникненні кризової ситуації, що вимагає відповідної реакції ЄС і можливого підключення країн-кандидатів. Поряд з європейськими членами НАТО, що не входять в ЄС, країни-кандидати, «що надають значні військові сили» для проведення операцій під керівництвом ЄС, одержували право брати участь у роботі спеціально створюваного «Комітету тих, що сприяють», котрі мають право одержувати регулярну інформацію зі структури ЄС здійснення операції і формулювати свої рекомендації з її ходу.

Перша зустріч у форматі «15+15» відбулася 27 липня 2000 року. Потім робота цього механізму набула регулярного характеру.

Так як СЗБП/СПБО визнавалася Європейською комісією однією з найбільш доступних для підключення нових членів сфер інтеграції, вона могла використовуватися як важливий інструмент залучення країн-кандидатів у міжнародні акції Євросоюзу і поширення політичного та військово-політичного впливу ЄС на ці держави. Про це, зокрема, відкрито заявляв Генеральний секретар Ради ЄС / Високий

представник зі СЗБП ЄС Х. Солана, який відзначав, що «зовнішня політика асоційованих країн уже поступово еволюціонувала» у напрямку усе більшого збігу з позиціями ЄС, зокрема в міжнародних організаціях (Solana, 2001).

Під час розгляду проблеми розширення ЄС у контексті європейського військово-політичного співробітництва необхідно було звернути увагу на ще одну важливу особливість. Важливий аспект динаміки формування «другої опори» полягав у взаємозв'язку становлення СЗБП/СПБО та розвитку процесу розширення НАТО за рахунок країн-кандидатів на вступ у ЄС. Відомо, що більшість країн-кандидатів на вступ у ЄС також претендувало на членство в Організації Північноатлантичного договору. З одного боку, вступ у Європейський Союз таких країн, як, наприклад, Угорщина, Польща і Чеська Республіка відкрив перед ЄС можливість використання їх військово-політичного та військово-промислового потенціалу. Тим більше, що ці держави ще до вступу відкрито заявили про свій намір зробити предметний внесок у формування сил і засобів СЗБП. Польща володіла значним військово-промисловим комплексом, завдяки якому вона була здатна оснастити свої збройні сили і збройні сили інших країн, причому однією із сильних сторін її військово-промислового комплексу були вертольоти. Чеська республіка також мала ґрунтовну репутацію якості військової продукції, зокрема тренувальних літаків, боєприпасів і стрілецької зброї. У цьому випадку необхідно врахувати, що з їхнім приєднанням ЄС отримав додатковий ресурс для проведення своєї Спільної політики в сфері безпеки та оборони.

З іншого боку, проблема полягала в тому, що самоствердження як повноцінних членів організації безпеки та оборони НАТО, що вже зарекомендувала себе, для держав Центральної та Східної Європи, а також Балтії, що тільки вступили, могло виявитися важливішим, ніж формування зовнішньополітичної та оборонної самобутності ЄС, успіх якої ще не був гарантований. У зв'язку з цим, можна було припустити, що країни ЦСЄ і Балтії, імовірно будуть орієнтувати свою політику в руслі інтересів США, оскільки це було б найкращим способом їхньої успішної адаптації в НАТО, а в більш широкому плані забезпечувало б вирішення завдань їхнього внутрішнього розвитку за рахунок залучення американських ресурсів. Тут став показовий досвід Польщі, що після вступу в НАТО особливо прагнула підсилити американські акценти своєї зовнішньої й оборонної політики. Таким чином, існувала ймовірність того, що країни, котрі тільки вступили

в ЄС, будуть дотримуватися в основному атлантичної, а не власне європейської орієнтації, що, у свою чергу, могло відбитися на деталях формування самостійності Європейського Союзу, котрий розширюється, в сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони. Однак у перспективі ця тенденція могла бути скоригована. Надалі, ступінь впливу розширення ЄС на становлення його зовнішньополітичної та оборонної індивідуальності багато в чому залежала від здатності країн-ентузіастів СЗБП/СПБО (насамперед Франції та Німеччини) поступово адаптувати країни, що вступають у його лави, до діяльності «другої опори» ЄС таким чином, щоб вони, щонайменше, не підірвали динаміки її формування.

У цілому ж видавалося, що розширення Європейського Союзу, хоча й додало у розвиток «другої опори» ряд проблем, спочатку, швидше за все, в цілому підвищило її значення в рамках ЄС. Насамперед, тому що розширення наблизило ЄС до кордонів його периферії й у цьому зв'язку збільшило потребу ЄС у проведенні СЗБП/СПБО. У цьому контексті заслуговувала на увагу теза Х. Солана в його статті «Виклики Європи», відповідно до якої, становлення зовнішньополітичного та оборонного виміру ЄС фактично погоджувалося з процесом його розширення і з наближенням його кордонів до так званої «зони нестабільності». У цьому випадку, за твердженням Високого представника з СЗБП, Європейський Союз більше не міг відкладати придбання інструментів, необхідних для задоволення усе більш нагальної потреби в безпеці (Solana, 1999).

Відповідно до точки зору Х. Солани, «найцікавіша дискусія, що веде ЄС сьогодні — як «експортувати стабільність». Високий представник з СЗБП ЄС вважав, що стабільність можна «експортувати» дипломатичними і політичними засобами, але якщо виникне необхідність у здійсненні операцій з підтримки миру, Європа «повинна спромогтися зробити це, не звертаючись по допомогу за своїми межами». У цьому контексті цікава теза Х. Солани про формування нової стратегічної культури, з метою подолання обмеженості типової для сучасної Європи стратегічної культури, орієнтованої на політичні методи — пошук взаємоприйнятних компромісів, угод і домовленостей, здатних розв'язати конфлікт і запобігти його переростанню у воєнні дії, допустимість компромісу з агресивними тоталітарними режимами як можливу міру запобігання війни. Він думав, що Європейському Союзу «необхідно створити стратегічну культуру, котра заохочує раннє, швидке, і, якщо необхідно, тверде втручання. Осо-

бливо ми повинні думати про операції, у яких задіяні як військові, так і цивільні можливості» (Solana, 2003).

Іншими словами, інструментарій СЗБП/СПБО повинен був бути таким, щоб дозволяти здійснення пріоритетів і завдань, що формулюються в їхніх межах. Тільки в цьому випадку Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС, включаючи СПБО, проводилася б з практичною віддачею й отримала реальне підтвердження доцільності свого проведення. Генеральний секретар Ради ЄС / Високий представник зі СЗБП ЄС насамперед згадав політичні чи навіть швидше політико-дипломатичні інструменти проведення СЗБП, що мали найбільш широку сферу застосування.

Діючими інструментами СЗБП завжди були механізми діалогу (зокрема й на вищому рівні), підтримуваного Європейським Союзом з різними кандидатами, що не входили в ЄС, країнами-сусідами (Україною, Молдовою, державами Середземномор'я та балканського регіону, Закавказзя та ін).

Слідом за політичними Х. Солана згадав торгові та економічні засоби СЗБП. Серед них характерні приклади базової Угоди про партнерство і співробітництво між ЄС і Україною (1994 року), у якої був детально прописаний механізм політичного діалогу між ЄС і Україною, але основний масив тексту яких усе-таки складала положення про торговельно-економічне співробітництво.

Як особливий інструмент проведення СЗБП варто було також розглядати фінансову допомогу ЄС, надану країнам-об'єктам Спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Показовим прикладом використання фінансової допомоги як інструмента проведення СЗБП і впливу на країни-об'єкти був вже згадуваний раніше Пакт стабільності для Південно-Східної Європи, що фактично погоджував надання допомоги країнам регіону та їхнє просування до євроатлантичних структур із проведенням країнами-бенефіціаріями політичних та економічних реформ і їх готовністю співробітничати на двосторонньому і багатобічному рівнях.

Таким чином, погрози, що в процесі глобалізації набували усе більш інтернаціонального характеру, вимагали від Європейського Союзу спільних організованих зусиль з їхньої локалізації.

Найбільш точну оцінку особливостей сучасного етапу розвитку СЗБП ЄС дав представник Швейцарського Центру демократичного контролю над збройними силами Анджей Каркошка, стверджуючи, що зараз уже немає чіткої межі між воєнною й невоєнною сферами

безпеки, немає чіткої межі між внутрішньою і зовнішньою безпекою держав. Світ глобалізується і сховатися від сучасних загроз за будь-яким нейтралітетом чи за будь-якими візовими режимами не вийде.

Таким чином, мова йшла про стабілізацію периферії ЄС будь-якими придатними засобами, що знаходилися в розпорядженні «другої опори» Євросоюзу. При цьому в спеціальній доповіді Верховного представника зі СЗБП ЄС у співавторстві з Європейською комісією до засідання Європейської Ради в Ніщі також було відзначено, що особливого значення набуває діяльність Євросоюзу із запобігання виникнення кризових ситуацій з метою зниження ймовірної вартості стабілізації. У цьому контексті мався на увазі перехід від реагування на кризи до превентивних антикризових дій, що припускає запобігання виникнення базових причин конфліктів (порушення прав людини, гуманітарного права, незаконної торгівлі стрілецькою зброєю, наркотиками та ін.) і попередження ескалації конфліктів, котрі знаходяться в стадії зародження, всіма необхідними засобами, включаючи військовий і цивільний інструментарій СПБО (Treaty of Nice Amending the Treaty on the European Union, 2001).

Показовим у такому контексті було практичне застосування висунутого представниками Копенгагенської школи О. Вівером і Б. Бузаном принципу «сек'юритизації», котрий припускав перетворення деяких потенційних загроз безпеки, що є її суб'єктами, на об'єкт безпеки (Sjursen, 2003, p. 4).

Одним із видів нових погроз безпеки Європейська стратегія безпеки визначала так звані «держави, що не відбулися» («failed states»), основними ознаками яких були «погане правління: корупція, зловживання владою, слабкі демократичні інститути...» (European Security Strategy, 2003, p. 5). На відміну від Національної стратегії США, що визначала такі держави як «країни осі зла» («rogue states») і оцінювала їх як причину нестабільності (National Security Strategy of the United States of America, 2002), Європейська стратегія безпеки вбачала в них «каталізатор, тобто фактор, що сприяє» її появі (Тоје, 2005, p. 125). Внаслідок цього, на відміну від США, що прагнули замінити існуючий політичний режим у цих державах переважно силовими методами (військово-повітряна операція в Афганістані, воєнна операція в Іраку), ЄС виступав за поступове розширення в них «гарного правління», підтримуючи становлення демократичних інститутів шляхом проведення спільних дій і спільних стратегій, підготовки висококваліфікованої місцевої поліції, зміцнення місцевої адміністрації (Бал-

кани, країни Середземномор'я, Конго, Афганістан). ЄС, наприклад, також підтримав кандидатуру Іраку на вступ до Всесвітньої торгової організації (ВТО). У такому випадку, Європейський Союз прагнув налагодити діалог з цими державами як на економічному, так і на політичному рівнях.

У цілому, можна констатувати, що до застосування військової сили ЄС відносився як до останнього засобу СЗБП/СПБО, за умови використання всіх інших механізмів зі стабілізації та отримання мандата Ради безпеки ООН. На думку Генерального секретаря ЄС / Високого представника зі СЗБП Х. Солани, основна роль військових засобів полягала в їхній присутності, перебуванні в діючому стані й у тому, що про це знають інші дійові особи міжнародних відносин: «якщо ми (ЄС) будемо мати у своєму розпорядженні всю гаму засобів, наші можливості в політичній грі збільшаться. Якщо інші будуть знати, що ми маємо у своєму розпорядженні всі засоби...» (Solana, 2000). Саме це знання повинно було впливати на поведінку його власників у вигідному для ЄС напрямку (наприклад, уникати створення гострих кризових ситуацій, для ліквідації яких могли бути задіяні військові засоби врегулювання криз Європейського Союзу). Однак для того, щоб існувала впевненість партнерів ЄС у існуванні в ЄС «усієї гами засобів», зокрема і військових, дійсно була, ці засоби повинні були знаходитися в робочому стані, що дозволяло б в разі потреби здійснювати заходи, що декларуються Європейським Союзом у рамках Петерберзьких місій (проведення миротворчих і гуманітарних операцій). У зв'язку з цим, доречно було згадати зауваження Генрі Кіссінджера, який стверджував, що мудра політика не повинна будуватися на погрозі, котру вона боїться втілити, оскільки в такому випадку вона зруйнує довіру до себе і буде дискредитована. Видається, що якщо замість «погрози» ужити більш широкий термін «намір, що декларується», це твердження було б справедливим і для Спільної зовнішньої політики і політики безпеки та оборони ЄС.

Практичне створення власних військових засобів Європейський Союз розпочав тільки після вступу в силу Амстердамського договору. Про те, які рішення були прийняті в зв'язку з цим керівництвом ЄС, детально описано в другому розділі цього дослідження. Їхньою основною метою було забезпечення створення в ЄС автономного інструментарію (серед них і відповідних інституціональних структур ЄС — Комітету з політичних питань і питань безпеки, Військового комітету та Генерального штабу), що міг би бути задіяний для того,

щоб у разі потреби продовжити Спільну зовнішню та безпекову політику ЄС військовими засобами так, як це потрібно саме керівництву ЄС. Відповідно до точки зору французького фахівця з оборонних питань Ф. Жере, загальний оборонний потенціал ЄС був потрібний, незважаючи на пов'язані з ним фінансові витрати, тому що ним, на відміну від НАТО, західноєвропейці змогли б скористатися так і тоді, як і коли він вважатиме за потрібне (Gege, 1999, р. 75). У такому ключі були витримані міркування німецького вченого М. Меймета, який відзначав, що після закінчення «холодної війни» характер ризиків, котрих зазнає Європа, змінився, що, відповідно, призводить до «виникнення розходжень в інтересах у сфері безпеки в атлантичній родині» (Meimeth, 2000, р. 82).

Відповідно до підсумкової Декларації конференції в Брюсселі (листопад 2000 року), у кількісному плані національні зобов'язання дозволяли повною мірою відповідати глобальному завданню, поставленому в Гельсінкі, що полягало в виявленні здатності розгортати протягом шістдесятьох днів контингент у 60 тис. чоловік (для порівняння — у миротворчій операції в Косово в жовтні-листопаді 2000 року був задіяний військовий контингент приблизно в 43 тис. чоловік), проектуючи його на відстань у 4 тис. кілометрів, здатний діяти як мінімум рік. Цей контингент повинен був формуватися на базі резерву, що склався більше ніж зі 100 тис. чоловік», котрий спирався на підтримку близько 400 бойових літаків і 100 кораблів об'єднаних флотів.

При цьому, як відзначала французька газета «Фігаро», були відзначені існуючі «прогалини» і проблеми у військовому потенціалі ЄС, призначеному для здійснення Петерберзьких місій, «враховуючи найбільш складні з них» (мається на увазі — відновлення миру). У цьому випадку була визнана необхідність для ЄС удосконалювати свій оперативний потенціал у декількох напрямках. Незважаючи на передачу ЄС Супутникового центру Західноєвропейського Союзу в Торрехоні (Іспанія), держави-члени ЄС прийшли до висновку, що на сьогодні можливості ЄС у сфері стратегічної розвідки виразно недостатні й державам ЄС необхідно було докласти додаткових зусиль для нарощування свого потенціалу в такій сфері. У першу чергу малося на увазі розробка нових технічних засобів для одержання супутникової інформації.

Ще одна очевидна «прогалина» була виявлена в галузі повітряно-го і морського стратегічного транспорту, необхідного для того, щоб проектувати сили та техніку ЄС для здійснення Петерберзьких місій

на далекі відстані. У цілому, ця проблема вписувалася в масштабнішу — проблему відставання країн ЄС у військово-технічній сфері й недостатньому для того, щоб забезпечити автономію СПБО, рівні розвитку військово-технічного потенціалу Європейського Союзу. Як констатувала група західноєвропейських дослідників, «три чверті використаних (у Косово) боєприпасів і основна частина сучасних засобів зв'язку були американськими. У той час як європейці витрачали близько 60 % того, що витратили на оборону американці, їхня здатність проектувати сили в такий регіон, як Балкани, становила усього лише незначну частку того, що є в Сполучених Штатах» (Bertram, 2000).

У зв'язку з цим, також видавалися актуальними слова Х. Солани в інтерв'ю каталонській газеті «Ла Вангардія»: «Для того, щоб досягти цих завдань (створення СПБО), необхідно реструктуризувати сучасні витрати на оборону й адаптувати їх до ризиків сьогоденного і завтрашнього дня» (Solana, 1999). У цілому, провідною була думка, що основна проблема полягала не стільки в масштабах витрат країн ЄС на оборону, скільки в спрямованості цих витрат. Очевидно, що таке становище перешкоджало створенню автономних військових засобів СЗБП/СПБО, що діють. «Перебудова американської промислової та технологічної оборонної бази цілком завершена, і в ній навіть розвиваються тенденції до гегемонізму ... Стосовно неї навіть найбільшим європейським країнам важко зберігати національну автономну промислову і технологічну оборонну базу. Необхідність реструктуризації на рівні Європейського Союзу ставала усе більш очевидною, але вона наштовхувалася на відсутність волі більшості фірм і держав, тому що кожне з них прагнуло зробити себе при цьому провідною дійовою особою..., — оцінював ситуацію, що склалася, авторитетний журнал «Дефанс насьональ» і стверджував, — у європейських країн немає засобів для того, щоб проводити індивідуальну амбіційну дослідницьку політику і політику розвитку (в сфері оборони). Тільки затвердження спільних програм дозволили б сподіватися на виділення необхідних ресурсів» (Bellais, 2000, p. 99).

Також при розгляді можливого спектра засобів СЗБП необхідно було звернути увагу на ще один їхній важливий аспект, зокрема на проблему співвідношення з СЗБП/СПБО ядерної зброї, що знаходиться в розпорядженні двох провідних країн ЄС — Франції та Великобританії. Незважаючи на заяву экс-президента Франції Жака Ширака, котра пролунала ще в 1995 році, про те, що французькі сили

ядерного стримування могли б «відігравати певну роль» в оборонному вимірі Європейського Союзу (Chigas, 1995), перспектива розгляду на офіційному рівні ядерної зброї як можливого інструмента проведення СПБО поки що не простежувалася. В офіційних документах чергових засідань Європейської Ради зі вступу в силу Амстердамського договору до теперішнього часу будь-яке згадування про таку перспективу також було відсутнє.

У цьому контексті бельгійський дослідник А. Дюмулен вважав, що «як для багатьох стратегічних дійових осіб і спостерігачів, так і для представників європейських держав-націй розгляд питання про ядерне стримування в рамках Європейського Союзу видавалося передчасним» (Dumoulin, 2000, р. 20). Внаслідок цього, військові засоби СПБО, що формувалися, вибиралися саме серед звичайного (неядерного) військового інструментарію.

Вибір цілей і об'єктів СЗБП/СПБО визначав вибір засобів ЄС для досягнення цих цілей стосовно цих об'єктів. Наприклад, роль СПБО безпосередньо на периферії Євросоюзу в принципі була розрахована на своє пряме застосування з використанням військового та цивільного інструментарію. Водночас така перспектива видавалася вкрай малоімовірною відносно провідних міжнародних партнерів ЄС, куди Європейський Союз не передбачав експортувати стабільність. Щодо інших засобів здійснення СЗБП (політико-дипломатичні, торгово-економічні), їхнє застосування видавалося необмеженим. У цілому, Європейський Союз зміг вибирати інструменти для проведення своєї Спільної зовнішньої та безпекової політики залежно від обставин. Деякі засоби уже були випробувані на практиці. Інші, у першу чергу, військові, ще знаходилися в стадії створення, але робота з цією метою велася поступально, про що зокрема свідчили підсумки конференції в листопаді 2000 року по внесках країн-членів ЄС і потенціалу СПБО.

Таким чином, можна припустити, що основний зміст Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, полягав в тому, щоб забезпечити Європейський Союз широким спектром військових і цивільних засобів, що надавали б йому здатність адекватно реагувати на більшу кількість зовнішніх викликів і впливати на міжнародну дійсність відповідно до її конкретних особливостей. Для цього, по-перше, необхідна була відповідна організація інститутів ЄС, що забезпечила б адекватність механізмів вибору засобів СЗБП з адміністративної точки зору. По-друге, весь діапазон засобів, зокрема й військових, повинен був знаходитися в робочому стані, що припускало б його застосування

на практиці. Можна було припустити, що проблема забезпечення дієвості засобів СЗБП-СПБО поступово ставала однією з ключових на порядку денному Європейського Союзу в контексті будівництва його «другої опори» й найближчим часом стане одним із найвагоміших факторів впливу на політику ЄС як усередині Європейського Союзу, так і у відносинах ЄС з його міжнародними партнерами.

У сучасних умовах інтеграції та глобалізації стабільність і безпека будь-якої держави усе більше залежить від стабільності й безпеки інших держав, тому зовнішні загрози національній безпеці України не могли розглядатися поза зв'язком із проблемами забезпечення європейської безпеки. Внаслідок розширення Європейського Союзу до кордонів України, їхні відносини здобули стратегічно важливе значення.

Як впливало з виступів у пресі Генерального секретаря Ради ЄС / Високого представника зі СЗБП ЄС Х. Солани, Євросоюз відчував потребу у взаємодії з впливовими дієвими особами світової політики для подальшого ствердження своєї індивідуальності як повноправного центру сили міжнародних відносин. Ця необхідність ЄС у гідних довіри авторитетних партнерах простежувалася не тільки в економічній, але й воєнно-стратегічній сфері (Solana, 1999). Для України така потреба ЄС відкривала додаткові зовнішньополітичні перспективи і могла бути використана в інтересах зміцнення українських позицій у Європі. Україна, у свою чергу, завдяки своєму геополітичному розташуванню була реальним і стратегічно корисним партнером ЄС.

У цьому зв'язку, у першу чергу, міг бути використаний політичний діалог між Україною і ЄС, для якого був створений постійно діючий механізм відповідно до базової Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС (підписаної в 1994 році, вступила в дію в 1998 році): регулярні зустрічі на вищому рівні (президент України — голова Європейської комісії — керівник держави-голови зі СЗБП ЄС), щорічні зустрічі на рівні міністрів, зустрічі раз у півроку на рівні старших посадових осіб за участю керівної «трійки» ЄС, діалог у межах загального комітету, створеного сторонами в березні 1995 року для моніторингу економічного і торговельного співробітництва.

Та обставина, що ЄС, формуючи свій зовнішньополітичний і військово-політичний вимір, набув нової якості, робило його здатним взаємодіяти з його міжнародними партнерами зі ще ширшого кола питань, а саме: проблематика локальних конфліктів, зокрема Балкани і Близький Схід, нерозповсюдження зброї масового знищення,

питання стратегічної стабільності (дискусія про протиракетну оборону, проблематика ООН і ОБСЄ) і спонукала його до такої взаємодії для того, щоб цю нову якість закріпити.

За сприяння української сторони політичний діалог між Україною і ЄС в основному відбивав формування нових можливостей Європейського Союзу, однак Україна наполягала ще й на тому, щоб він особливим чином відбив формування саме СПБО, що наділяло ЄС новими властивостями в сфері безпеки та оборони, що, зокрема, відкрило для України можливість брати участь у цій новій сфері діяльності ЄС. У вересні 2000 року Україна розробила і подала в ЄС меморандум «Зміцнення співробітництва між Україною і Європейським Союзом у сфері зовнішньої політики, безпеки, військового і військово-технічного співробітництва». У спільній заяві за підсумками Ялтинського саміту Україна-ЄС сторони констатували, що Україна могла бути запрошена до участі в миротворчих операціях, що проводив ЄС. Україна, у свою чергу, висловила готовність надати свій контингент у розпорядження Європейських сил швидкого реагування і виявила свою зацікавленість у залученні українських підприємств ВПК до участі в оборонних програмах ЄС.

Вище був згаданий ряд проблем, вирішення яких був необхідною умовою поступального формування СЗБП/СПБО і, як наслідок, становлення Європейського Союзу як повноцінної дійової особи міжнародної політики та безпеки. Це, у свою чергу, призводило до появи нових особливостей в архітектурі європейської безпеки, і вже в силу цього не могло залишитися поза увагою України, що завжди претендувала на роль активної дійової особи на світовій арені.

Перша проблема, вирішення якої було необхідно для формування СЗБП/СПБО, — було визначення їхньої мети, що обґрунтовувала їхнє проведення і виправдовувала пов'язані з ними фінансові витрати, а також стимулювала їхній розвиток, надаючи їм змісту. Підходи ЄС щодо мети СЗБП/СПБО більшою мірою були сконцентровані навколо одного напрямку, а саме, «експорту стабільності», за висловом Х. Солани, на територію безпосередньої периферії ЄС з урахуванням його розширення. При цьому відзначалося, що Україна розглядалася як частина безпосередньої периферії ЄС, де її роль фактично зводилася до становища не стільки рівноправного співрозмовника ЄС, скільки саме об'єкта СЗБП/СПБО. У цьому зв'язку, слід було зазначити, що зовнішньополітичні кроки України оцінювалися в ЄС, у першу чергу, через призму внутрішньополітичної ситуації в Україні

й що вагомість підходу ЄС до України як партнера відчутно залежала від розвитку подій усередині України. Можна було припустити, що від «об'єктного» відношення до України Європейський Союз не відмовиться доти, поки внутрішньополітична ситуація в країні цілком не стабілізувалася б.

Очевидно, що українським інтересам відповідав інший варіант взаємин з ЄС, при якому Україна виступала б як міжнародний партнер ЄС, що бере участь у діалозі з ЄС на рівноправній основі з урахуванням, по можливості, інтересів обох сторін. У цьому випадку, Україні було доцільно за допомогою цілеспрямованої роботи з представниками Європейського Союзу і його країн-членів вести курс, спрямований на відносне зменшення в ЄС ролі першої концепції (оцінка України переважно як периферії Євросоюзу, завдання якого полягає в тому, щоб, по можливості, знизити пов'язані з нею ризики нестабільності) і на підвищення ролі другої концепції, у якій Україна розглядалася Європейським Союзом як потрібний партнер і гідний довіри міжнародний співрозмовник, діалог з яким підвищує авторитет ЄС. Роль України як суб'єкта європейської архітектури безпеки припускала б більш надійні гарантії врахування позиції України її закордонними партнерами. У такому контексті, мова не йшла про прагнення до абстрактного статусу, а про становище, що давало б Україні більше можливостей сказати своє слово й бути почутою і зрештою сформувані сприятливий для себе міжнародний клімат на важливих для неї ділянках світової політики, що, у підсумку, мав величезне значення для вирішення не тільки зовнішньополітичних, але й внутрішньополітичних завдань.

У зв'язку з цим, в Україні з'явилися відомі підстави для оптимізму. Прикладом може бути Колективна стратегія Європейського Союзу щодо України, яка була прийнята на засіданні Європейської Ради в Гельсінкі 11 грудня 1999 року (European Council Common Strategy on Ukraine, 1999). У цій стратегії значне місце приділялося регіональній ролі України в співробітництві з ЄС в сфері зміцнення стабільності та безпеки в Європі. У документах засідань Європейської Ради в Гельсінкі, Фейрі, Ніцці й Гетеборзі була означена перспектива можливої участі в операціях у рамках СПБО «європейських держав, з якими Союз веде політичний діалог, і інших зацікавлених держав» (Treaty of Nice Amending the Treaty on the European Union, 2001). У доповіді французького головування, схваленій у Ніцці, було заплановано проведення регулярного обміну інформацією з цими країнами як у

некризовий період, так і під час кризи з метою «обміну думками й обговорення можливої участі потенційних партнерів в антикризовій операції» (Treaty of Nice Amending the Treaty on the European Union, 2001). У цьому зв'язку Європейською Радою в Ніцці конкретно були названі такі держави, як Україна і Канада. Стосовно України після вступу в силу Амстердамського договору і була прийнята вищезгадана стратегія в ЄС, що додала відносинам з Україною у сфері СЗБП/СПБО оперативнішого характеру. Завдяки цій стратегії була створена нормативна база для проведення регулярних зустрічей експертів у форматі Трійка ЄС — Україна на рівні робочих груп у сфері СЗБП/СПБО з контролю над озброєнням і нерозповсюдженням зброї масового знищення. Стратегія інтеграції України в ЄС, була прийнята в квітні 2000 року, у свою чергу, також передбачала здійснення своєчасних інтеграційних кроків у сфері СЗБП/СПБО. А військова доктрина України визначала розвиток військово-політичного партнерства та співробітництва з ЄС і участь у міжнародній миротворчій діяльності» як основних складових забезпечення військової безпеки.

Надалі важливого значення набув моніторинг військово-політичної ситуації у світі, зміни в намірах і діях антитерористичної коаліції держав і своєчасне ініціювання та внесення Україною пропозицій, що підвищили б рівень міжнародної безпеки. Успіх на шляху реалізації нової зовнішньої політики у військово-політичній сфері все більше залежав б від того, настільки згодом збільшувався б внесок України у колективну безпеку. У США, НАТО і ЄС при реформуванні збройних сил першочергова увага приділялася створенню сил швидкого реагування», у той час як стан сил швидкого реагування України, особливо з питань їхнього технічного оснащення, повинен був бути набагато кращим. Таким чином, прискоренню і поглибленню робіт у цій сфері при реформуванні ВСУ варто було надати першочергове значення.

У такому контексті слід зазначити, що з 2002 р. спостерігалася тенденція до активізації відносин України з ЄС у військово-політичній сфері, яка виникла через прагнення України розвивати своє співробітництво в напрямку СЗБП/СПБО, зокрема, безпосередньої участі у миротворчих операціях ЄС. У зв'язку з цим 23 грудня 2002 року між Україною і Європейським Союзом була підписана Угода про участь п'яти українських миротворців у поліцейській місії ЄС у Боснії і Герцеговині, що, безумовно, певною мірою сприяло переходу військово-політичних відносин України з ЄС, заснованих до цього, тільки на політичних деклараціях, у практичну площину. Міністер-

ство закордонних справ України оцінило підписання Угоди, як якісно новий етап розвитку співробітництва та взаємодії України з ЄС у сфері Спільної політики безпеки та оборони, тому що ця Угода вперше в історії відносин Україна — ЄС установлювала принцип асоціації України з окремим аспектом політики ЄС.

Європейський Союз у період саміту Україна — ЄС у Гаазі (липень 2004 року), у свою чергу, також вітав зміцнення обопільного співробітництва у сфері зовнішньої політики і безпеки та участь України в поліцейських місіях ЄС у Боснії й Герцеговині та колишній Югославській Республіці Македонії. Це стало початком подальшої активізації відносин України з Європейським Союзом у галузі кризового врегулювання. Україна набула досвіду миротворчої діяльності в спільному співробітництві з Угорщиною і Польщею. Був сформований українсько-угорський батальйон «Тиса», а українсько-польський батальйон UKRPOLBAT навіть був задіяний у миротворчих операціях у Косово й у Боснії і Герцеговині.

Європейська Комісія на конференції «Більше ніж сусіди. Розширення ЄС і Україна — нові відносини», що проходила в Брюсселі (лютий, 2004 року), запропонувала нову модель побудови відносин з Україною в сфері СПБО (*More than Neighbours: the Enlarged EU and Ukraine*, 2004, р. 63). Передбачалася активніша участь України у формуванні миротворчих контингентів ЄС і її допомога у врегулюванні Придністровського конфлікту (*More than Neighbours: the Enlarged EU and Ukraine*, 2004, р. 66). Європейський Союз, з огляду на досвід співробітництва України з Польщею та Угорщиною в миротворчій сфері, вніс пропозицію про створення східноєвропейськими країнами регіонального компонента *Centreeurofor*, що за прикладом сухопутних і морських військових формувань ЄС (*Eurofor*, *Euromafor*) діяв би в інтересах СЄПБО (*More than Neighbours: the Enlarged EU and Ukraine*, 2004, р. 65).

Надалі сторони підписали Угоду про визначення спільної схеми участі України в операціях ЄС із врегулювання кризових ситуацій, на підставі якої був розроблений проект Закону України про ратифікацію Угоди між Україною і ЄС про визначення загальної схеми участі України в антикризових операціях Європейського Союзу. Україна і Європейський Союз підписали так званий План дій Україна — ЄС, що охоплював кілька напрямків співробітництва обох сторін у сфері СЗБП/СПБО: участь України в миротворчих місіях ЄС, вступ України на європейський ринок озброєнь і співробітництво України і ЄС у

космічній сфері. У рамках цього Плану також був розроблений механізм приєднання України до загальних заяв і позицій ЄС на вибірковій основі. Уже зараз у зв'язку з вирішенням проблеми Придністров'я сформований механізм регулярного обміну інформацією між Україною і ЄС і за підтримки Європейської комісії на українсько-молдовському кордоні діє моніторинг.

Високий представник із питань Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС Х. Солана вважав, що відповідно до цього плану, Україна також змогла б приєднатися до напрямків зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. ЄС високо оцінив внесок України в сьогоднішні та майбутні операції в рамках європейської політики безпеки та оборони, наприклад у Боснії.

Для подолання перешкод і проблем стосовно вдосконалення оперативного потенціалу, котрі виникали перед ЄС на шляху формування СЗБП/СПБО, необхідно було залучати до співробітництва у військово-політичній сфері країни, що ще не ввійшли в його склад. Це, у свою чергу, відкривало перспективу подальшого співробітництва України і ЄС у різних сферах діяльності.

Оцінюючи співробітництво України-ЄС у контексті освоєння українською державою європейського ринку озброєнь, необхідно було звернути увагу на ряд проблем, що могли стати перешкодою для подальшої динаміки відносин. Зокрема, позиції України на європейському ринку озброєнь були досить слабкі через невідповідність українського виробника стандартам і вимогам європейських замовників і внаслідок певної закритості європейського ринку озброєнь. Існували також протиріччя через відсутність в Україні, на відміну від Європейського Союзу, твердих політичних вимог до своїх замовників на ринку озброєнь, що у свою чергу залучало менш вимогливих країн-імпортерів із Близького Сходу, Азії та Африки. Наприклад, триваллий час основним покупцем в українському оборонному секторі виступав Пакистан.

У цьому контексті варто відзначити, що поява нових ризиків і викликів безпеки вимагали від європейських держав не тільки подальшого розвитку їх військово-політичного та військово-технічного співробітництва, але й кардинальної трансформації їхньої оборонної політики. Україна не повинна була залишатися осторонь від цих подій.

У напрямку вступу в ЄС, Україна могла рухатися як через безпосереднє співробітництво з Європейським Союзом, так і використовуючи можливості співробітництва з НАТО. За підтримкою НАТО Укра-

їна вже брала практичну участь у зміцненні стабільності та безпеки в Європейському регіоні й у світі. Крім військових контактів у межах ПРМ, Україна співпрацювала з НАТО в миротворчих операціях у Косово та Македонії.

У цьому випадку, стало очевидним, що формування СПБО надало Україні додаткову можливість, спираючись на досвід роботи в системі подвійного підпорядкування миротворчих сил ЄС (НАТО/ЄС), використовувати партнерські відносини з НАТО для побудови нової системи європейської безпеки.

Подією, що перевернула європейський порядок, стала анексія Криму Росією, що означало зміну європейських кордонів силою із застосуванням військового втручання. Військовий конфлікт навколо України став показником ерозії євроатлантичного порядку. Універсальні цінності та багатосторонні інституції втрачали свою силу. Периферія різко загострених проблем на європейському обрії позначилася зникненням впливової та вирішальної ролі США на теренах Європи, які у той період прийняли рішення про зосередження уваги на проблемах усередині країни. Створений після відходу геополітичний вакуум не зміг бути заповнений «м'якою» присутністю ЄС, на плечі якого була покладена відповідальність за довгострокову політику безпечного сусідства в рамках трансатлантичного співробітництва (Bendiek, Kaim, 2015, p. 2–3).

Згодом виникнення гострих конфліктів, які підривали роль ЄС як лідера, було ухвалено остаточне рішення про створення нового документа, в якому повинні бути передбачені та переглянуті помилки минулих років з урахуванням мінливої обстановки.

Однак на підготовчому етапі створення нової системи безпеки Європейського Союзу виникла загроза, яка існувала не просто на периферії кордонів, а й буквально становила пряму небезпеку існування всього Союзу. На момент 2014 року дії Російської Федерації викликали занепокоєння серед усієї світової громади, привертаючи увагу до актуальності питання щодо забезпечення належної системи реагування на подібні виклики. Таким чином, ЄС уже мав змогу побудувати структуру на основі не лише набутого досвіду минулої стратегії Хав'єра Солани, а й у режимі реального часу спостерігати за тим, як руйнується вся європейська система безпеки.

При розробці документа важливо було брати до уваги багато факторів: від мінливого характеру трансатлантичних відносин до якості та витоків загроз, що виникали. Важливий аспект, який турбував

держави-члени, полягав у побудові грамотних відносин з НАТО, які давно поділяють спільне членство та працюють разом. Таким чином, при написанні нової стратегії враховувалися зміни рамок політики та безпеки, розглядалися фундаментальні зміни у підході до зовнішньої політики ЄС у бік більш реалістичного підходу та становлення відносин між ЄС та США на нову основу з метою забезпечення нового світового порядку та відносин з іншими суб'єктами міжнародних відносин (Grager, 2016, p. 483–485).

Модернізація створення нової стратегії полягала у застосуванні більш відкритого процесу залучення зовнішнього досвіду, що означало стирання рамок стандартного мислення країн-учасниць з метою пошуку більш нетрадиційних підходів у виробленні спільних рішень. Такий підхід служив сполучною ланкою між державами, пропонуючи їм загальну основу, яка не базується на національних засадах. Якщо агресія Росії у 2008 році в Грузії призвела до поділу іншої трансатлантичної організації надвоє, то мета ЄС полягала у пошуку належного балансу між динамічним процесом та інклюзивністю щодо всіх країн-учасниць. Суть полягала в тому, щоб об'єднати держави в малі експертні групи, таким чином створюючи незалежність вироблених рішень та можливість контактувати у різних умовах, беручи до уваги різні точки зору та підходи. Це дозволило б новій стратегії виробити збалансований підхід до прийняття рішень (Sede, 2015, p. 79).

Документ «Загальне бачення, єдиний підхід: сильна Європа» було оголошено у 2016 році, ставши черговою поворотною подією у долі ЄС. Могеріні (2016) стверджувала, що мета та існування ЄС поставлені під сумнів, адже весь регіон став нестабільним і незахищеним і більше, ніж будь-коли потребує сильного Європейського Союзу. Жодна з держав не здатна самостійно впоратися із загрозами, що виникають нині. Очевидним є те, що потенціал ЄС ніколи не був розкритий повною мірою, що передбачає необхідність виявити його і стати сильною рукою для нужденних громадян. Глобальність нової стратегії передбачала застосування широкого спектра політичних заходів, які потребують активізації усіма державами-учасницями. Незважаючи на те, що «м'яка» сила завжди була пріоритетом і рисою ЄС, більше неможливо утримуватися від потреби застосувати «жорстку» силу. Ця стратегія — прагнення ЄС до стратегічної автономії, здатної вирішити будь-які глобальні виклики, для чого необхідно по-справжньому єдина Європа з єдиними інтересами, цінностями та цілями (Mogherini, 2016, p. 3–5).

Внаслідок порушення поблизу кордонів Європейської системи безпеки, актуальних проблем тероризму та насильства, напруги в Азії та зміни клімату, відкривався величезний спектр нових можливостей, а саме — глобальне зростання, мобільність, технічний прогрес, зміцнення партнерських відносин, які забезпечать умови для становлення та успіху нової стратегічної системи. У результаті в документі було проголошено такі нові цінності та принципи ЄС:

1. Мета ЄС — сприяти збереженню миру та безпеки громадян шляхом зміцнення стійкості своїх демократичних держав, відданість європейським цінностям яких визначає вплив Союзу у світі. Забезпечення світового порядку керуватиметься принципом багатосторонності на основі ООН, а визначальним напрямом зовнішніх дій стане безкомпромісний прагматизм. Щоб гарантувати збереження впливових позицій, важливо не лише постати як єдиний Союз, а й бути готовими до активного взаємозалежного стосунку з іншими суб'єктами міжнародних відносин. Незважаючи на необхідність нести конкретну відповідальність за регіони, розташовані на схід та південь від кордонів, все ж таки гарантом збереження статусу глобального гравця має виступати спільна відповідальність, що поширюється як на ЄС, так і на партнерів.

2. П'ять нових пріоритетних напрямків, які сприятимуть просуванню інтересів ЄС: безпека Союзу, яка можлива лише за наявності відповідного рівня амбіцій та стратегічної автономії, буде спрямована на оборону, боротьбу з тероризмом, кібербезпеку, енергетику та стратегічні комунікації, що здійснена шляхом взаємодії з партнерами та, в першу чергу, НАТО; державна та соціальна стійкість у країнах, розташованих на схід та південь від ЄС, передбачає розширення Європейського Союзу шляхом прийняття нових членів на суворих умовах для зміцнення стійкості на Західних Балканах та в Туреччині; комплексний підхід до вирішення конфліктів буде забезпечений за допомогою пропорційного використання всіх політичних засобів, які має в своєму розпорядженні ЄС і використовуватиметься на всіх стадіях конфлікту: від своєчасного запобігання конфлікту до неможливості відмовитися від участі в припиненні конфлікту; відкриті до співпраці регіональні системи зможуть забезпечити можливість краще впоратися з загрозами безпеці державам та народам; глобальне управління буде забезпечено трансформацією вже існуючої системи шляхом підтримки ООН як основу багатостороннього порядку.

3. Європейський Союз став надійним, ефективним та згуртованим. Ступінь довіри до ЄС повністю залежить від єдності всередині Союзу, досягнень, стійкості, ефективності, послідовності та прихильності до цінностей. Інвестиції в обороноздатність більше не можуть зазнавати зволікань, а співпраця у сфері оборони буде головною метою створення міцної європейської промисловості. Будь-яка дипломатична дія має бути здійснена відповідно до положень Лісабонського договору, а загальна політика має стати гнучкою і водночас жорсткою (Mogherini, 2016, р. 7–11).

Таким чином, ЄС поставив собі важливе завдання заслужити довіру та підтримку громадян, забезпечити сильну оборонну структуру та зайняти непохитну роль глобального актора на міжнародній арені.

Неможливо розглядати існування ЄС та розвитку його стратегії безпеки без контексту взаємин з НАТО та Україною, зокрема, після подій 2014 року. Замість своєчасного реагування на розміщення Росією своїх військ в Україні, ЄС вдалися до тактики прямого засудження та висунення ультиматумів. Одночасно з НАТО, ЄС як єдина структура не надавав озброєння або військову допомогу для стабілізації ситуації в сусідній державі. Серед держав-членів НАТО та ЄС існував лише малий відсоток підтримки прямого втручання у справи України, проте натомість проводилося фінансування для підтримки рівня життя та економіки. Таким чином, незважаючи на відсутність прямої допомоги, ЄС зосередився на економічній частині безпеки в сусідній країні, тим самим захистивши Україну від фінансового шантажу з боку Російської Федерації. Це дозволило українському уряду вести незалежну політику та приймати сильніші рішення щодо подолання конфлікту (Jungmann, 2016, р. 37–39).

Глобальна стратегія Європейського Союзу (2016) мала ряд принципових відмінностей у порівнянні зі стратегією 2003 р. На відміну від колишньої стратегії, спрямованої на зміцнення регіональної та міжнародної безпеки через миротворчість, нова стратегія, декларуючи «спільні інтереси і принципи», встановлювала пріоритетність гарантій безпеки, перш за все, для громадян і території Євросоюзу.

Разом з тим, в стратегії наголошувалося, що ЄС і надалі буде продовжувати свою діяльність щодо запобігання та вирішення конфліктів, особливо в регіоні сусідства, з метою мінімізації загроз власним громадянам.

Анексія Росією Криму в березні 2014 року і неоголошена війна проти України на Донбасі були прямим доказом підризу політики безпеки ЄС. 28 червня 2016 року на саміті ЄС в Брюсселі Федеріка Могеріні, заявила, що «російську агресію» слід додати до переліку ключових загроз європейській безпеці (Mogherini, 2016, р. 7–11).

У Глобальній стратегії ЄС можна чітко прослідкувати політику та позицію ЄС щодо України. У документі говориться, що Росія сьогодні являє собою головний стратегічний виклик для Чорноморського регіону, оскільки вона анексувала Крим і посилила свою військову присутність у регіоні. Зокрема, в Глобальній стратегії сказано: «Порушення Росією міжнародного права і дестабілізація України, як вершина затяжних конфліктів у Чорноморському регіоні, поставили під сумнів європейський порядок безпеки у його основі» (Mogherini, 2016, р. 7–11). Тому санкції ЄС проти Росії були продовжені, що було демонстрацією послідовності реалізації цінностей ЄС у зовнішньому вимірі.

Також слід відмітити, що Глобальна стратегія ЄС проголошувала три пріоритети, що мали пряме відношення до існуючої ситуації в регіоні Східної Європи: забезпечення стійкості на рівні держав і суспільств на Сході і Півдні; інтегрований підхід до конфліктів; спільний регіональний порядок. Грунтуючись на цих пріоритетах, ЄС планував здійснювати свій всеосяжний підхід до забезпечення безпеки (включаючи фокусування уваги на питаннях безпеки людини) в межах регіону сусідства і далі. Варто відзначити, що ЄС дотримувався такого підходу від самого свого створення. Ця особливість надає додаткової цінності зовнішній політиці ЄС (Mogherini, 2016, р. 7–11).

14 листопада 2016 р. на засіданні Ради ЄС був представлений план реалізації Глобальної стратегії у сфері безпеки і оборони. Цей План визначав новий рівень амбіцій ЄС і необхідні для їх реалізації дії, включаючи більш тісне співробітництво в оборонній сфері. У Плані було зазначено, що ЄС повинен: ефективно діяти у відповідь на зовнішні конфлікти і кризи; нарощувати потенціал партнерів; захищати Європейський Союз і його громадян. Дії у відповідь на зовнішні конфлікти і кризи охоплювали увесь спектр завдань у Спільній політиці безпеки цивільного і військового кризового управління, наголошувалося ЄС. Метою цих дій було підвищення рівня поінформованості та оперативності в усіх фазах конфліктів заради зміцнення миру і безпеки в рамках базованого на правилах світового порядку. Нарощування потенціалу партнерів повинно було відбуватися відповідно до завдань СПБО через навчання і консультації в секторі без-

пеки. Метою цього напряму було розширення можливостей СПБО робити свій внесок на більш систематичній основі щодо підвищення стійкості і стабілізації країн-партнерів, які відновлюються після конфліктів або перебувають під їх загрозою або в умовах нестабільності.

На початку 2020 року в ЄС йшла підготовка до створення нової стратегії безпеки з метою запобігання виниклій кризі, однак початок загальносвітової пандемії відстрочив ухвалення цієї стратегії, а нестабільна ситуація на території української держави на момент 2022 року привнесла нове бачення викликів безпеки, яке провокує фундаментальний перегляд усіх основ, на яких базувалися раніше прийняті стратегії.

ВИСНОВКИ

Політичні та інституціональні зміни в ЄС, які відбулися у зв'язку з трансформацією системи міжнародних відносин, створили передумови для нового сприйняття поняття «суто європейського» безпекового простору. Розробка концепції пріоритетних регіональних напрямків СЗБП ЄС почала характеризуватись комплексним підходом, виявленням якісно нових загроз і, водночас, наголошувати на визнанні спільних для європейських країн цінностей. Якщо раніше держави Євросоюзу у питаннях безпеки поклалися повністю на політико-оборонний механізм НАТО і політичний механізм ОБСЄ та ООН, то з цього етапу проблеми регіональної безпеки почали набувати актуальності для європейської політики і стали «внутрішнім пріоритетом» Європейського Союзу.

Неможливо стверджувати, що нову стратегію безпеки ЄС буде прийнято в короткі терміни, оскільки вперше було виявлено серйозну кризу єдиної взаємодії на загрози, що провокує розкол думки середині організації через різницю сприйняття російсько-української війни. В силу актуальних подій на міжнародному просторі були виявлені нові критичні недоліки в системі безпеки ЄС, в якому держави-члени знову схильні до вираження політичного егоїзму.

Важливо також відзначити факт зростання енергетичної та економічної криз у всьому світі, а оскільки економічна складова щільно переплетена з питанням безпеки через фінансове забезпечення оборонної зовнішньої політики, не може бути у короткостроковій перспективі розроблена і нова стратегія безпеки.

Jimepamypa

Andreani, G. (1999). Le rebond europeen. *Politique etrangere*. Retrieved from: https://www.persee.fr/doc/polit_0032-342x_1999_num_64_1_4824

Bailes, A. (1999, June). European defence: what are the “convergence criteria”. *RUSI Journal*.

Barnier, M. (1997, February 14). Pour un “concept commun” europeen de la politique etrangere et de la securite. *Le Monde*.

Bellais, R. (2000, Octobre 10). La defense et la “nouvelle economie”. *Defense nationale*. Retrieved from: <https://www.cairn.info/revue-innovations-2005-1-page-21.htm>

Bendiek, A., & Kaim, M. (2015). *New European Security Strategy. The Transatlantic Factor*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/310466020_New_European_Security_Strategy_-_The_Transatlantic_Factor

Bertram, Ch., Grant, Ch., & Heisbourg, F. (2000, July 28). Defense europeenne: les prochaines etapes. *Le Monde*.

Beyond EU Enlargement. (2001). *The Agenda of direct neighbourhood for Eastern Europe*. Retrieved from: <https://cjr.iir.cz/index.php/cjr/article/view/689>

Bildt, C. (1997). *The Global Lessons of Bosnia. What Global Role for the EU?* Brussels: Philip Morris Institute for Public Policy.

Biscop, S. (1999). The UK’s change of course: a new chance for the ECDI. *European foreign affairs Review*. Retrieved from: <https://biblio.ugent.be/publication/118600>

Blair, T. (2001, November 23). Britain’s role in Europe. *Prime Minister’s speech to the European Research Institute*. Retrieved from: www.prime-minister.gov.uk

Chirac, J. (2000, Octobre 10). Discours aux ambassadeurs. *Defense nationale*. Retrieved from: <https://www.vie-publique.fr/discours/139485-discours-de-m-jacques-chirac-president-de-la-republique-sur-lunion-e>

Dinan, D. (2005). *Ever closer Union: An Introduction to European Integration*. Retrieved from: <https://www.rienner.com/uploads/47e029fe2f724.pdf>

Dumoulin, A. (2000). L’Identite europeenne de securite et de defense et la disuasion nucleaire. *Defense nationale*, 8.

European Council Common Strategy on Ukraine. (1999, December 23). *Official Journal of European Communities*. Retrieved from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5dfc1114-75d5-4e56-9981-d1d2e18677da/language-en>

European Parliament, White Paper on the 1996 IGC. (1996). *Official Texts of the EU*. Institutions Luxembourg: European Parliament. Retrieved from: www.ue.eu.int/uedocs.

European Security Strategy. (2003, December,12). *Official Texts of the EU*. Retrieved from: www.ue.eu.int/uedocs.

European Union approves European Missile Propulsion Joint Venture (2002, November 13). *Defence Daily*.

Forum sur les priorites de la presidence de l'Union europeenne. (2000, Mars 28). *Discours du minister des affaires etrangeres, M. Hubert Vedriner*. Retrieved from: www.france.diplomatie.fr/europe/actual/vedeuro16.html

Garden, T. (2003). *Securing Europe's Future. International Affairs*. Retrieved from: <http://www.tgarden.com>.

Gere, F. (1999). *Un second systeme otanien verra-t-il le jour? Defense nationale*.

Grager, N. (2016). *European Security as Practice: EU-NATO communities of practice in the making?* Retrieved from: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203703861/european-diplomacy-practice-federica-bicchi-niklas-bremberg?refId=fb762b87-1331-4107-b7c2-7f5131818abf&context=ubx>

Grevi G., Helly D., & Keohane D.(2009). *European Security and Defence Policy. The First 10 Years*. The EU Institute for Security Studies. Retrieved from: <https://www.iss.europa.eu/content/esdp-first-10-years-1999-2009>.

Jungmann, J. (2016). *The European Union's Relations with Ukraine*. An Analysis of the EU's Foreign Policy towards Ukraine and the Outgoing Conflict.

Kintis A. (1997). *The EU's Foreign Policy and the War in Former Yugoslavia. Common Foreign and Security Policy: the Record and Reforms*.

Le Monde. (2003, April 25). Retrieved from: <http://www.inopressa.ru>.

Meimeth, M. (2000). *L'Europe et la securite collective: depasser les mythes. Introduction*. Retrieved from: <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-00844534/document>

Mogherini, F. (2016). *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf

More than Neighbours: the Enlarged EU and Ukraine New Relations. (2004). *Stefan Batory Foundation and International Renaissance Foundation*. Retrieved from: https://www.batory.org.pl/doc/policy_paper.pdf

National Security Strategy of the United States of America. (2002, September 17). Retrieved from: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>, 15.06.2004.

Peterson, J., & Sjursen, H. (1998). *A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the CFSP*. London: Routledge.

Peterson, J. (1999). *Decision-Making in the European Union*.

Peterson, J. (1998). *Introduction: the European Union as a Global Actor: A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the CFSP*.

Puig, L. M. (1998). *The European Security and Defence Identity within NATO. NATO Review*.

Roper, J. (1997, November 8). *Flexibility and Legitimacy in the Area of the Common Foreign and Security Policy. European Institute for Public Administration Colloquium on "Flexibility and the Amsterdam Treaty"*. Retrieved from: http://www.nixoncenter.org/publications/testimony/11_08_97_europe.html/

Sede, A. (2015). *Towards a new European security strategy? Assessing the impact of changes in the global security environment*. Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu>

europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/534989/EXPO_STU(2015)534989_EN.pdf

Sjursen, H. (2003). Security and Defence. *Arena Working Paper*. Retrieved from: <http://www.arena.iuo.no>.

Smith, M. (1997). What's Wrong with the CFSP? *The Politics of Institutional Reform: A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the CFSP*. Retrieved from: http://aei.pitt.edu/2731/1/002546_1.pdf

Solana, J. (2000, January, 8). A PESC e um desafio extraordinario. *Diario de noticias*.

Solana, J. (2003, June 20). A Secure Europe in a Better World. *European Council*. Thessaloniki.

Solana, J. (1999, November 28). Europa debe dejar de ser escenario y convertirse en protagonista dentro y fuera de fronteras. *La Vanguardia*. Barcelona.

Solana, J. (2001). La PESC dans une Union e'large. *IFIR*. Paris. Retrieved from: <http://ue.eu.int/solana/default.asp?lang=fr>.

Solana, J. (1999, November 11). Les defies de l'Europe. *Le Monde*. Retrieved from: <http://www.inopressa.ru/lemond/1999/11/11>.

Spencer, C. (2001). The EU and Common Strategies. *European Foreign Affairs Review*. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/pdf/30a1_en.pdf

Strategie commune de l'Union Europeenne a l'egard de la region mediterraneenne.(2000). Conseil Europeen de Santa Maria da Feira. 19 et 20 juin 2000. Annexes aux Conclusions de la Presidence. 33–34. Retrieved from: <http://www.europa.eu.int/SN200/00ADD1>

Toje, A. (2005). The European Union Security Strategy: A Critical Appraisal. *European Foreign Affairs Review*. <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Foreign+Affairs+Review/10.1/EERR2005005>

Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on the European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts. (1997). Retrieved from: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>.

Treaty of Nice Amending the Treaty on the European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts (2001). Retrieved from: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_nice.pdf.

UE/CEI: tournée de la troika en ex-URSS. (2001). *Europolitique*. Bruxelles, le 21 fevrier.

Wiberg, H. (1996). *Third Party Intervention in Yugoslavia: Problems and Lessons*. Organized Anarchy in Europe: The Role of Intergovernmental Organizations. London and New York: Tauris Academic Studies.